

Миладин Шеварлић

ВИЗАНТИЈСКИ
АМЕТИСТ

Београд, 2008.

Миладин Шеварлић рођен је у Београду 1943. Дипломирао је светску књижевност и драматургију. Радни век провео, углавном, у позориштима, као драматург, уметнички директор и управник. Био је, такође, одговорни уредник у Уметничком програму Телевизије Београд и главни уредник издавачког предузећа “Просвета”.

Објављивао песме, позоришне критике, прозу и есеје. Аутор је опуса од тридесетак драмских дела, која су играна у позориштима у земљи и иностранству, на радију и телевизији, те штампана у периодици, збиркама и посебним издањима.

Добитник је четири награде Удружења драмских писаца Србије – чији председник је био у два мандата — затим, награде на Фестивалу праизведби, награде Јоаким Вујић, Стеријине награде и Златног беоцуга за трајни допринос култури Београда.

Главни је уредник часописа “Драма”.

Миладин ШЕВАРЛИЋ

ВИЗАНТИЈСКИ АМЕТИСТ

“Тужила девојка на Ђурђеви врати,
Тужила се јадна Ђурђу господару:
Твоје ми војводе башту похараше,
Башту похараше, ружу потргаше.
Њој говори јадној Ђурђе господару:
Изађи, девојко, граду на капију,
Куд пролазе редом све моје војводе;
На коме ти познаш цвет румене руже,
Поклонићу теби коња и јунака.
Девојка изађе граду на капију.
Ту пролазе редом Ђурђевој војводе:
Ни на ком не позна цвет румене руже –
На Ђурђевој сину, венац од ружица.“

(Милићевић, “Кнеж. Србија“, 157)

“Ту ми к њима доходи млад Лазаре Деспотовићу,
И ш њима ти отиде играти на лора игре,
Ма му бјеше Матијаш триста дукат задобио,
Матијаш их питаше, Лазар их не дадијаше.”

(Богишић, “Народне пјесме”, I – 33)

“Ко ће ме начинити онаквим какав сам био
пре, када ме чуваше Господ, када је блистао
свећњак светлости Његове над главом срца мог?”

(Јов, 29, 2. – Цитирано у “Лествици”
св. Јована Лествичника,
чију је савремену редакцију превода
наручио деспот Ђурађ Бранковић.)

ЛИЦА:

ДЕСПОТ ЂУРАЂ БРАНКОВИЋ (81), још увек не сасвим сед, још увек моћна, величанствена фигура. Владар увелико окрњених српских земаља, уочи њихове потпуне пропасти.

ДЕСПОТИЦА ИРИНА КАНТАКУЗИН БРАНКОВИЋ (60), његова жена, у народу прозвана Проклетом Јерином. Енергична и достојанствена. Још увек лепа.

МЛАДИ ДЕСПОТ И ПРЕСТОЛОНАСЛЕДНИК ЛАЗАР БРАНКОВИЋ (34), представник новог доба цинизма и декаденције

ДЕСПОТИЦА ЈЕЛЕНА ПАЛЕОЛОГ БРАНКОВИЋ (25), оштра, размажена и амбициозна Византинка

ГРГУР БРАНКОВИЋ (40), син деспота Ђурђа. Има његову моћну, витешку фигуру и одлучан карактер, те да га његов зет, султан Мурат II, није дао ослепети, био би достојан наследник престола. Иако слеп, није без политичких амбиција. Противник све већег угарског (западног) утицаја.

СТЕФАН БРАНКОВИЋ (36), ослепљен на исти начин као и брат му Гргур. Сензибилан. Противник свега турског (оријенталног). Наклоњен Западу.

ГОСПОЂА МАРА БРАНКОВИЋ (38), кћи деспота Ђурђа, удовица султана Мурата II. Озбиљна, интелигентна.

ОТАЦ НИКОДИМ, духовник деспота Ђурђа.
ЛУКА МАРУЛИЋ, неодређених, млађих – средњих година; окретан, проницљив. Агент венецијанске увозно – извозне фирме “Тревиано и син”.

МИХАИЛО СИЛАЋИ, робустан угарски феудалац финих манира; бан Мачве и капетан Београда; шурак Јована Хуњадија. Средњих је година.

ФРА ЈОВАН КАПИСТРАН (69), папин изасланик, агитатор.

Две наложнице Лазара Бранковића, које су у исто време слушкиње на двору, и два Силађијева момка, који су у исто време Лазареви егзекутори и стражари.

Радња се дешава у смедеревском двору и летњој резиденцији Бранковића, на Руднику, те у београдским казаматима Михаила Силађија.

У позоришном смислу, радња се дешава у јединственом, интегралном простору са мало симултаних елемената који симболизују затворен круг између палате и тамнице.

Велика постеља, на којој ће се Лазар излежавати са својим наложницама, биће, касније, посмртни одар његовог оца, постеља његове мајке и томе слично.

Дешава се (мање – више) 1456. године, у време пропадања српске државе, дакле, такорећи, сада и увек и у векове векова... У интегралном српском времену.

I

ЖИВЕТИ ЗА СРБИЈУ

На великој њосћељи, на средини сцене, Лазар води љубав са младом девојком. То играје извесно време.

ЛАЗАР: Доста! Доста, кад кажем!

(Одђурне девојку)

Гледају нас људи!

(Публици)

Ово је једна од мојих многобројних љубавница. Има се – може се! Зашто сам, иначе, на власти? Свако од вас би то волео, зар не?

(Пошаише девојку као бедевију. Током монолога иде на њосценијум, уноси се у њублику, враћа се, размишља, износи своје закључке... Док говори, сркуће вино из сребрног њехара)

Чекам да ми отац умре, па да се потпуно устоличим. Има осамдесет једну годину. Не знам шта му је! Зашто још увек живи?

(Пауза)

Вероватно због власти. Мада, он то зове “живети за Србију”. Уствари, реч је само о дискурсу. Ми нећемо да се лажемо. Моја генерација.

А Србија, јелте, посрће! Шта, посрће? Издише! Између такозваних великих сила. Па? Је л’ то нешто ново? Кажите и сами! Овога пута то су Угарска и Турска. Запад и Исток. Римски папа и исламски џихад; бесни угарски магнати и страшна турска коњица – па, ви видите шта ћете! У сваком случају, као и обично, после изгубљене косовске битке. Добар изговор за неуспешног владара, зар не? Не, стварно! Шта ја, сад, ту могу?

Ја, Лазар Бранковић, унук издајника Вука Бранковића! Знамо да он није издајник, али, мајка црква, па ујка Стефан... А, и тата је лег’о на руду. Па, ти, сад, доказуј! Неко мора да буде крив... Дакле, Лазар Бранковић, унук издајника Вука Бранковића, син несрећног Ђурђа, син проклете Јерине, муж оне уображене Јелене Палеолог, гуске византијске...

Сви су, притом, проклето амбициозни, свако има своје проклето мишљење – сви су жедни власти. Па, чак и моја два слепа брата, Гргур и Стефан. Сви, осим

сестрице Маре, која се, после интензивног искуства у турском харему, по цео дан Богу моли. Мислим да могу да је разумем. А, ви?

(Пауза. Чује се набадање слејачких шџајова)

Ево их! Иду слепци у своју вечерњу шетњу.

(Девојци)

Правићемо се да нисмо ту, љубави! Тихо! Пссст!

Улазе Грџур и Стефан и, у расџрави, џрелазе џреко сџене, засџајкујући и луйкајући белим, слејачким шџајовима. На џознаџом су џшерену, џе иду досџа сиџурно; Грџур мало сиџурније.

ГРГУР: Не! Не, Стефане! Он се коцка!

СТЕФАН: Ко се коцка?

ГРГУР: Знаш ти добро ко се коцка! Зар он да буде наследник српског престола?

СТЕФАН: Па, не можемо ми слепи, мада...

ГРГУР: А што да не можемо!? Да ли је горе бити слеп, или коцкар, алкохоличар и развратник?

Лазар се осмехује и сџавља џрсџи на усџа.

СТЕФАН: Ех, сад и алкохоличар!

ГРГУР: А, да је развратник, то не негираш?

СТЕФАН: Немој ти мени... Ништа ја нисам рекао.

ГРГУР: Увек си му држао страну! Не знам само зашто... Ако си слеп, не мораш да будеш и опортуниста!

СТЕФАН: Немој тако, брацо... Шта би ти хтео? Ти, који ниси опортуниста? Да се бијемо и с Турцима и са Мађарима? Како? И слепац види да Србија броји своје последње дане...

ГРГУР: *(Засџане. Луџи шџајом о џод)*

Србија ће кад-тад победити!

(Луџи џоново, шџајом о џод)

Србија мора победити!

(Мења џон; разложно)

Увек сам био за мир и сарадњу с Турцима. На чињеницу да нас је наш зет Мурат ослепео, немој да гледаш лично. Били смо таоци на турском двору и слали поверљиве податке нашем оцу. Шпијунажа, брате! Сами смо то тражили. Пусти сад то! Посматрај ствари стратешки. Геополитички. Није важно! Имаш духовно око.

- СТЕФАН: Гледај ти духовним оком, а мене остави на миру!
- ГРГУР: *(Найиџава ѓа и хваџа ѓа за ѓруди)*
Зар теби није јасно да наше опирање Турцима служи једино Мађарима? За Мађаре ми смо само тампон зона, која ће бити уништена за рачун њихове одбране.
- СТЕФАН: *(Оџрѓне се, насџави да корача)*
Не! Са Мађарима, ми идемо у Европу! Европа ће нас заштитити.
- ГРГУР: *(Иде за њим, виче)*
Каква Европа, слепче глупави!? Само ће нас помађарити, понемчити, поунијатити... На жалост, са Турцима ћемо пре да сачувамо веру и народ... Народ би одахнуо када би Турци коначно заузели Србију. Када би дошао крај непрестаним ратовима, пустошењима и ратним порезима... Када би се, најзад, са власти скинули коцкари, лопови и блудници...
- СТЕФАН: После свега што сам тамо преживео, пре ћу пристати да будем Мађар и католик, него да поново уживам турско гостопримство! *(Брзо луџка иџџаџом, одлазећи)*
- ГРГУР: Чекај, куд си се залетео!? Треба да се саплетеш негде!
- СТЕФАН: Гледам духовним оком!
- ГРГУР: Чекај! Чекај!
- Излазе са сцене.*
- ЛАЗАР: *(Публици)*
Шта сам вам рекао? Свако има своје проклето мишљење! Па, и слепци!
(Пауза)
А овај Гргур је мало и безобразан.
(Девојци)
Да ли сам ја развратник, мила?
- Девојка се враѓоласџо смеши.*
- ЛАЗАР: *(Искаџи џехар)*
Идемо и ми, да нас она гуска византијска не затекне.
Хајдемо!
- Намиѓне џублици, џа изађе с девојком.*

II

НОВА ЗОРА СВИЋЕ ЕВРОПИ

На постојељи је Лазар, налакћен на јасџуке. Поред њеџа, на ивици постојеље, седи Лука Марулић. Између њих је дрвена џлоча, на којој су џри коцкице за барбуџи и чашица из које се баца. Поред постојеље сџочих, са кондиром и неколико џехара.

Лазар је нервозан. Куцка нокџом џо дрвеној џлочи. Пролази време.

ЛАЗАР: Ја сам племић, господине! Српски племић! Племиће краси врлина истрајности, упорности, храбрости... Хоћемо ли, дакле, да окренемо у свих сто педесет?

МАРУЛИЋ: Ја сам ту да испуњавам ваше жеље, господине Бранковићу!

ЛАЗАР: Велика сте ви лисица, господине Марулићу! Ви, Дубровчани сте опасни по живот... Али, ја осећам да ћу, овога пута, добити! Осећам!

МАРУЛИЋ: Биће ми задовољство да повратите свој новац. Није ми жао да изгубим од наследника српског престола.

ЛАЗАР: На жалост, још увек само наследник...

МАРУЛИЋ: Ви бацате први, господине Бранковићу.

ЛАЗАР: Бацам! И добијам!
(Засџане, с руком у ваздуху)
Ја сам, у суштини, непобедив. Нисте то знали?

МАРУЛИЋ: Знао сам, господине Бранковићу.

ЛАЗАР: Знали сте? Зашто, онда, играте са мном?
(Баца коцкице; сабира колико је добио)
Да видимо... Шест! Пет... три... Колико је то?

МАРУЛИЋ: Целих четрнаест, господине!

ЛАЗАР: Па, добро. Хајдете, сад, ви!

Марулић баца коцкице.

ЛАЗАР: Да видим, да видим!

МАРУЛИЋ: Молим вас, не пипајте коцкице, господине Бранковићу!

ЛАЗАР: Нисам ништа дирао! Немојте ви мени...

МАРУЛИЋ: Изволите, погледајте!

- ЛАЗАР: Три петице... Пи, мајку му! Колико је то?
- МАРУЛИЋ: Петнаест, господине Бранковићу.
- ЛАЗАР: Јебем му матер, господине Марулићу, како вам то полази за руком?
- МАРУЛИЋ: Срећа, жао ми је!
- ЛАЗАР: Па, ја вам, сада, значи, дугујем округло триста дуката!
- МАРУЛИЋ: Добро сте израчунали, господару.
- ЛАЗАР: Ко каже да ја не умем да рачунам? Уф! Зној ме обли! Па, добро... Немам среће у коцки, али, зато, у љубави... Уф! Морамо мало да се освежимо. Узмите пехар вина, Марулићу...
(*Сића њему и себи*)
Ово је охлађена смедеревка. Мада, ја више волим црна вина. Тежа су, од њих се брже напијем. И сањам... Знате ли о чему сањам, господине Марулићу?
- МАРУЛИЋ: Знам.
- ЛАЗАР: Знате? О чему?
- МАРУЛИЋ: Сањате о томе како је ваш велеуважени отац, најпоштованији господин деспот Ђурађ Бранковић добио кугу и отпутовао у ону лепшу, вечну, небеску Србију... Сањате о томе како сте му, најзад, приредили тај величанствени опроштај и како се, с кључићем у руци, пажљиво прикрадате ковчегу с благом.
- ЛАЗАР: Велика сте ви лисица, господине Марулићу, кажем ја! Зато ми се, вероватно, и допадате.
- Марулић се наклони.*
- ЛАЗАР: А онда се трезним леденом смедеревком...
(*Пије*)
Неки филозоф, Константин... Неки Бугарин, за кога кажу да је писао биографију покојног ујка Стефана, тврдио је да су наши, подунавски насади старији од ваших, далматинских... Али, ја, ипак, више волим ваша вина...
- МАРУЛИЋ: Ја нисам историчар, не бих знао; али, као трговац могу да вам понудим одабране сорте. И црне, и оне беле за трежњење...

- ЛАЗАР: Биће ми задовољство да поручим, чим дођем до неког новца.
- МАРУЛИЋ: Лако ћемо за новац, господине Бранковићу!
- ЛАЗАР: Како...?
- МАРУЛИЋ: Тако! Важно ми је да могу да задовољим ваш истанчани укус. Од белих, нудим ребулу, мушкат, опаћевину, трбљан, жлахтину, мараштину, грк, пошип, жилавку, златарицу и, разуме се, малвасију дубровачку.
- ЛАЗАР: Добро, добро...
- МАРУЛИЋ: То су била само бела, а где су црна:хрватица, сушчан, сушић, брајдица...
- ЛАЗАР: Полако, полако...
- МАРУЛИЋ: Задарка, плавина, вранац, ласина, па онда брајда, ружевина, нинчуша, трњак и, разуме се... блатина!
- ЛАЗАР: Свака част, господине Марулићу! Већ сам се напио! Хајде, за сада, још мало смедеревке...
(*Сѝа*)
Знате, он држи проклете кључеве од касе! А не знам ни где је проклета каса! Ја сам, кобајаги, млади деспот, савладар и престолонаследник, а шта имам од тога? Шипак, господине Марулићу! Само шипак! И по коју цурицу... Ни вино не могу да поручим... Како, онда, да вам вратим дуг? Ја сам српски племић, то је дуг части, а не могу да вам га вратим! И, шта сад да радим? Не знам. Не знам шта да радим!
- МАРУЛИЋ: Решићемо то, господине Бранковићу.
- ЛАЗАР: Решићемо! Решићемо! Како, дођавола?!
- МАРУЛИЋ: Ево, овако! Колико, значи, ви мени сад дугујете?
- ЛАЗАР: Колико! Знате и сами колико! Недостижних триста дуката! Одакле мени проклетих триста дуката, кад онај матори вештац крије новац?!
(*Искаји њехар*)
А, ви врло добро знате, господине Марулићу, да је он и даље, иако су нам Турци отели већ пола државе, најбогатији човек у овом проклетом делу Европе!
- МАРУЛИЋ: Рудници, сировине... Ново Брдо, Сребрница... Царине... Бог је обдарио Србију! Па, где су његови поседи у Мађарској...? Зар је то мало?

- ЛАЗАР: А, ја нисам у стању да вратим један пишљиви коцкарски дуг!
- МАРУЛИЋ: Овако ћемо, дакле, господине Бранковићу... Ви мени дугујете триста дуката. Ја ћу вам позајмити шест стотина...
- ЛАЗАР: Како сад то?
- МАРУЛИЋ: Ви ми одмах враћате триста, измирите дуг части, и још вам остане триста... које ћете ми дуговати.
- ЛАЗАР: Како...?
- МАРУЛИЋ: Са каматом од пет посто на тај дуг, коју обрачунавамо да не бисмо кршили свети банкарски принцип, то вам је укупно шест стотина петнаест дуката.
- ЛАЗАР: Ви сте, стварно... Шерет сте ви један, господине Марулићу... Благо речено.
- МАРУЛИЋ: Вама на служби, господару!
- ЛАЗАР: Али, опет смо на истом!
(Сића вина, ња се нагло пресече)
Какви, на истом! Сада треба да дугујем шест стотина петнаест дуката! Ви мене, овде...
- МАРУЛИЋ: Па, јесте ли хтели да вратите дуг части? Сем тога, остаје вам још триста дуката да трошкарите...
- ЛАЗАР: *(Нервозно довршава сићање вина. Пије)*
Не, не, стварно... Ово је... Ја не знам шта је ово!
(Пије)
Добро! А, како ћу ја вама да вратим тих проклетих шест стотина и петнаест дуката?
(Пије)
Једино да убијем маторог вампира и да се домогнем државне касе!
- МАРУЛИЋ: Непотребно, господине Бранковићу! То су превазиђена, вулгарна средства. Каква убиства, молим вас! Она се у монетарном пословању примењују само у крајњем случају. Немојте опет да кажу како су Срби најпримитивнији и најкрволочнији народ у Европи. То је лоше за посао.
- ЛАЗАР: Али, зар овај случај...? Зар овај случај није крајњи случај?
- МАРУЛИЋ: Понудићу вам елегантније решење ако дозволите.

- ЛАЗАР: Каква проклета елеганција, Марулићу! Трице и кучине... Лако је вама са препуним ђемером! Ви сте са свима добри... А, ми – ми ћемо бити вулгарни... бићемо крволочни... и, разуме се, примитивни! Шта друго нама остаје?
- МАРУЛИЋ: Господине Бранковићу, узвишени господару, ја вас молим да схватите... Ово је ново доба, преваљили смо половину петнаестог столећа! Нова зора свиће Европе и свету. Треба то на време схватити и укључити се. Ја вас молим да ме веома пажљиво пратите!
- ЛАЗАР: Гле, сад!
(*Сипа вина*)
Хајде, говорите!
- МАРУЛИЋ: И, молим вас, доста више алкохола! Реч је о озбиљном међународном послу.
- ЛАЗАР: Шта?! Ви са мном тако! Слушај, мангупе дубровачки, изроде католички, дупелишче венецијански...
- Зграби ља за ђушу. Улази Јелена.*
- ЈЕЛЕНА: А што се ти дереш као магарац, Лазаре?! Ово је двор, овде! Јесам ли ја доведена у двор, или у српску крчму?!
- ЛАЗАР: (*Пустии Марулића*)
Па, не, Јелена... Он је мени рекао...
- ЈЕЛЕНА: Шта ти је рекао?
- ЛАЗАР: Рекао ми је да више не пијем!
- ЈЕЛЕНА: (*Узме ђехар, с ѓађењем ђомирише вино, ђросје ѓа на ђод*)
Опет си пио ту вашу киселу смедеревку! Лепо ти је човек рекао.
- ЛАЗАР: Не брини, душо, чим тата умре, поручићемо најбоља вина из Грчке!
- ЈЕЛЕНА: Срам те било, како то говориш! Нека Бог да да господин стари деспот поживи вечно.
- МАРУЛИЋ: (*Који је, у међувремену, довео одећу у ред*)
Дозволите да вам се поклоним, и овом приликом, многопоштована госпођо деспотице!
(*Љуби јој руку, коју му је она ђружила*)
И, молим вас да се не љутите на господина деспота. Мислим да он није довољно добро схватио важност онога што сам покушао да изложим.

- ЈЕЛЕНА: Пролазила сам овуда и нехотице сам чула део вашег разговора. Сматрајте, дакле, да вам је триста дуката коцкарског дуга враћемо, а преосталих триста даћете мени. Да ли је то јасно?
- МАРУЛИЋ: Јасно, госпођо!
- ЛАЗАР: Али, Јелена...
- ЈЕЛЕНА: Шта?! Хтео би још да се коцкаш?
- ЛАЗАР: Ма, не... Мислио сам...
- ЈЕЛЕНА: То што си мислио, задржи за себе! А сада, господине Марулићу, молим вас да нам изложите шта имате о поменутом озбиљном међународном послу.
- МАРУЛИЋ: *(Наклони се)*
Уважени деспоте, поштована деспотице... Пре свега, реч је о веома деликатном послу, у којем имају интереса многе важне личности, како са Запада, тако и са Истока...
- ЈЕЛЕНА: Са нама можете бити директни и отворени. Је л' тако, злато?
- ЛАЗАР: Да, да, али, ипак, ниси морала да ми проспеш оно вино...
- ЈЕЛЕНА: Наставите, господине!
- МАРУЛИЋ: Деликатности посла, али – рекао бих – и његовој исплативости, доприноси чињеница да се заинтересовани налазе на различитим странама бојнога поља. У том смислу...
- ЈЕЛЕНА: Хоћете да кажете да тргујете оружјем?
- МАРУЛИЋ: Ваша проницљивост је за дивљење, поштована деспотице.
- За то време, Лазар, иза њених леђа, њокушава да види да ли у кондиру има још вина.*
- ЈЕЛЕНА: И то, да тргујете заобилазећи царинске испоставе, зар не?
- МАРУЛИЋ: Очаран сам вашом интелигенцијом, госпођо!
- ЈЕЛЕНА: А шта ти то радиш иза мојих леђа?
- ЛАЗАР: Ја сам... Ништа... Само сам гледао.
- МАРУЛИЋ: Задржаћу, за тренутак, вашу пажњу на односима Исток – Запад. Као што и сами знате, Запад има развијену технологију и уситњену, феудалну власт.

- Исток има апсолутну власт и огромну, јединствену масу војника. Исток има тенденцију да се шири и, логично, шири се ка Западу. Али, шта му недостаје?
- ЈЕЛЕНА: Па, ваљда, западна технологија.
- МАРУЛИЋ: Браво, госпођо! Дакле, Запад му продаје своју технологију, и тако се богати. Оруђа, оружје, војне стручњаке...
- ЛАЗАР: Али, како?! Они освајају Запад, а Запад их снабдева...?
- ЈЕЛЕНА: Пусти човека да говори, Лазаре!
- МАРУЛИЋ: Турци су недавно изгубили битку за Београд. Лешеви још увек труну од Вишњице до западног подграђа...
- ЛАЗАР: Чули смо и да се куга проширила.
- МАРУЛИЋ: Једна изгубљена битка може Турке само да ражести, а њиховог младог султана Мехмеда да натера на боље планирање. Дакле, могу се очекивати нови турски напади, како на Србију, тако и на Угарску. Они се неће смирити док не заузму Београд и Смедерево... Њима, дакле, треба оружја, ратног материјала и војних стручњака.
- ЛАЗАР: Како? Чекајте, чекајте...!
- ЈЕЛЕНА: Не обраћајте пажњу на деспота, господине Марулићу.
- ЛАЗАР: *(Мућкајући, проверава има ли још вина у кондиру)*
Е, сад ћу стварно да попијем пехар смедеревке!
(Сића себи)
- ЈЕЛЕНА: *(Не обраћајући више пажњу на њега)*
Слушам!
- МАРУЛИЋ: Моја фирма, "Тревизано и син", врши трансфер миланских оклопа, оних најбољих, породице Мисаља... Затим, шлемова, јуришних шлемова, штитова, панцира, лаких грудних оклопа од челика... На лагеру имамо најбоље оружје: копља, цилите, дуге мачеве, убојне секире, талијанске бодече, немачке самостреле, челичне сулице...
- ЈЕЛЕНА: И?
- МАРУЛИЋ: Немци нуде и аркебузе, али турској лакој коњици то гломазно и, руку на срце, не баш ефикасно оружје не одговара. Турке не можете лако преварити, госпођо!

ЈЕЛЕНА: Не мислим то, него, шта даље?

Лазар се смирио; сркуће вино.

МАРУЛИЋ: Овако:немачки самострели и сулице дистрибуирају се преко Угарске. Роба би стигла овамо, у Смедерево, а затим, копненим путем, даље у Турску. Турска вам је, уосталом, ту, већ у Крушевцу!

ЈЕЛЕНА: Знам, знам! Даље!

МАРУЛИЋ: Роба која долази из Француске, Италије и других западних земаља ишла би бродовима, Тиренским, односно, Јадранским морем, директно у Турску.

ЈЕЛЕНА: Схватила сам... Све сам схватила, господине. Све ми је јасно!

ЛАЗАР: Мени, напротив, ништа није јасно! Осим, да је то једна...

ЈЕЛЕНА: И...? Шта од нас очекујете, господине Марулићу?

МАРУЛИЋ: Да бисте до краја схватили обим и значај овог међународног посла, морам да поменем и трансфер људи са Запада на Исток. У питању су одлични и проверени стручњаци, искусни најамници различитих профила:тополивци, нишанције, инжењери, механичари, рудари за поткопавање зидина... Тополивци и механичари стижу, углавном, из Немачке; нишанције из Угарске, инжењери из Италије и Француске, а рудари из Србије. Као и роба, једни иду копненим, други морским путем.

Пауза.

ЈЕЛЕНА: Дај, Лазаре, и мени пехар тог вина!

ЛАЗАР: Шта?! Одмах, драга! Хоћете ли и ви, господине Марулићу?

МАРУЛИЋ: Хвала! Не, док не закључимо посао.

ЈЕЛЕНА: *(Пошио је искашिला пехар)*

Ух!

(Пауза)

Шта тражите, и шта нудите? Да ли је то добро речено, господине?

МАРУЛИЋ: Не, добро – одлично! Управо, сасвим одговарајуће. Видим да сте ви једна модерна особа, госпођо!

ЛАЗАР: Има ту мало и византијске традиције, Марулићу.

- ЈЕЛЕНА: *(Подмеће пехар)*
Вина, Лазаре!
- ЛАЗАР: Одмах, драга!
(Сиша њој и зајим себи)
- ЈЕЛЕНА: *(Ојџије)*
Дакле?
- МАРУЛИЋ: Дакле, прелазим на ствар. Брат вашег великог војводе и поверљивог човека, Михаила Анђеловића, као мали, одведен је у Турску и тамо преведен у ислам...
- ЈЕЛЕНА: Знамо то, господине!
- МАРУЛИЋ: А знамо, зар не, и да је – после успешне каријере на турском двору и пријатељевања са тадашњим престолонаследником, Мехмедом – постао беглербег Румелије и велики везир, под именом Махмуд паша.
- ЛАЗАР: Лисица дубровачка...
- МАРУЛИЋ: *(Наклони се Лазару, уз љубазан осмех)*
Сви знамо да су браћа у блиским односима... Шта треба да уради брат Михаило? Ево, шта! Прво, треба да омогући несметан пролаз робе и људи кроз Србију, значи, до Крушевца. Затим, треба да се договори са својим турским братом, који би, такође, обезбедио даљи пролаз до Цариграда. Сем тога, Махмуд паша треба да осигура улаз робе и људи с морске стране и одговарајуће складиштење у цариградској луци. Моји агенти би, потом, преузели робу и дистрибуирали је турским трговцима. То је све.
- ЈЕЛЕНА: Ништа више?
- МАРУЛИЋ: *(Са наклоном и осмехом)*
Не, госпођо!
- ЛАЗАР: Али, Марулићу! Зар они неће нас напасти тим оружјем?
- МАРУЛИЋ: Хоће, разуме се! Зато га и купују! То је само питање времена.
- ЛАЗАР: Па, то би, онда, значило... Зар не? То би значило...
- МАРУЛИЋ: Слушајте, господине Бранковићу! Напашће вас и овако и онако. То је чаша која вас неће мимоићи.
- ЛАЗАР: Добро, али... Али, али... Ипак...

- МАРУЛИЋ: Нема “ипак”, господине Бранковићу! Ако им ми не продамо оружје, продаће им га неко други. У то немојте сумњати. Уздржавањем од трговине нећете зауставити ток судбине. Овако, у оквиру неумитних историјских збивања, бар да и ми зарадимо који златник. Знате, ако већ пропадате као државник – боље да пропадате као богат човек. Зар не?
- ЛАЗАР: Ви сте ђаво, Марулићу...
(Пауза)
Ја на то никада нећу пристати! Никада! То да знате! Ја сам, можда... Али, ја сам, пре свега, патриота, па тек онда алкохоличар, коцкар, и не знам шта беше оно треће...
- ЈЕЛЕНА: Зашто се уплићеш, Лазаре?
- ЛАЗАР: Ја сам српски деспот! Додуше, млади деспот, али...
- ЈЕЛЕНА: Јеси, јеси, драги! Све је у реду...
- ЛАЗАР: Није у реду! Ништа није у реду!
- МАРУЛИЋ: Знате, госпођо, иза овог посла стоје моћне европске банке, озбиљни венецијански, француски, немачки и угарски финансијери...
- ЛАЗАР: Ја, као српски патриота, протестујем против оваквог...
- ЈЕЛЕНА: (Марулићу)
Нисам ни сумњала, господине. Јасно ми је да иза овог посла стоји Европа.
- МАРУЛИЋ: Знате, госпођо, ратови, сукоби религија, питања слободе, ропства; стварање и распадање државних и народних заједница – све је то само фасада, само играчка за наивне, обмана за лаковерне, иза које се одвијају прави, озбиљни послови овога света!
Долази време, и оно није тако далеко, када ће пословни људи, банкари и трговци, господарити светом – а сви остали, па, с опроштењем, и владари, бити само фигуре у њиховим рукама. Треба се, дакле, на време прилагођавати. Ми тргујемо са Кином, Индијом, Африком, Азијом... У руке европских банкара сливају се реке злата. То је сила којој се ни једна власт не може одупрети.

- ЈЕЛЕНА: Ви сте речит човек! Видим да нам не остаје ништа друго, сем да говоримо вашим језиком. Дакле, чули смо шта тражите од нас. А, шта ви нама нудите, господине Марулићу?
- ЛАЗАР: Да! Реците, најзад, шта ви нудите!
- МАРУЛИЋ: По завршеној трансакцији, ви, уважена деспотице, заједно са господином деспотом, вашим супругом, инкасирали бисте двадесет хиљада златних флорина. На петнаест хиљада златних флорина могао би да рачуна господин велики војвода Анђеловић, а на двадесет његов уважени брат, велики везир Махмуд паша. Подсећам, како бисмо успоставили ред величина, да цео годишњи данак који Србија плаћа Турској, у овом часу, износи четрдесет хиљада златника.
- ЈЕЛЕНА: Видим да је Европа чврсто стала иза овог посла!
- ЛАЗАР: Ђаво! Сам ђаво!
- МАРУЛИЋ: Да ли то значи...?
- ЛАЗАР: Не, не, Марулићу... Ви сте, стварно...
- МАРУЛИЋ: Да ли то значи да прихватате, господине Бранковићу?
(Пауза)
- ЛАЗАР: Па, слушајте... Искрено речено, ко може да одбије такву понуду? Мада, ја, као српски патриота...
- ЈЕЛЕНА: Не прихватам!
(Пауза)
- МАРУЛИЋ: Али, госпођо... Схватате ли ви шта пропуштате?!
- ЈЕЛЕНА: Тражим двадесет хиљада шест стотина и петнаест флорина.
- МАРУЛИЋ: Ви се шалите?!
- ЈЕЛЕНА: Не, господине.
- ЛАЗАР: Схватите да је госпођа деспотица Гркиња, Марулићу.
- МАРУЛИЋ: Опростите, али ово је, збиља...
- ЈЕЛЕНА: Ако хоћете да ризикујете такав посао због шест стотина петнаест златника... Само, не знам како бисте то објаснили својим послодавцима.
- МАРУЛИЋ: Не, не, све је у реду, госпођо! Макар одбио од свог дела.
- ЈЕЛЕНА: Онда, у то име, по пехар смедеревке!

Лазар сипа и љеда своју жену задивљено.

МАРУЛИЋ: Новац, или део новца могао би бити положен код нас, у Дубровнику, а могао би вам, по жељи, бити исплаћен и овде, у Смедереву.

ЈЕЛЕНА: Овде.

ЛАЗАР: Далеко је Дубровник...

МАРУЛИЋ: Биће како ви кажете.

Дижу њехаре.

МАРУЛИЋ: *(Засипаје, с њехаром у руци)*
Само вас молим да стари деспот не сазна нешто!

ЈЕЛЕНА: Прво сте посао нудили њему?

МАРУЛИЋ: Па...

ЈЕЛЕНА: А, он је то са гнушањем одбио!

МАРУЛИЋ: Од вас човек ништа не може да сакрије, уважена деспотице.

ЛАЗАР: Ствар је врло једноставна. Наша генерација више нема илузија. Ми смо престали да се заваравимо.

МАРУЛИЋ: Ништа вам ја не знам о тим илузијама. Само вас молим за дискрецију.

ЈЕЛЕНА: Није он ту.

ЛАЗАР: Отишао је на имање, у Купиник, да се склони од куге. Био је у Жрнову, али ти лешеве се распадају свуда око Београда...

МАРУЛИЋ: А, ви?

ЈЕЛЕНА: Ми не излазимо из Смедерева.

МАРУЛИЋ: Према научном истраживању париског универзитета, главни узрок јављања куге је неповољна астролошка констелација, а најбоља заштита је аметист који се носи као амулет. Али, будући да су Французи још увек сразмерно примитиван народ, не можемо се, баш, ослонити на њихова истраживања. Ми, у Дубровнику, сматрамо да је најбоља предохрана прање руку и избегавање сусрета са зараженима. Нарочито ово друго.

ЈЕЛЕНА: Аметист се код нас употребљавао као лек против алкохолизма.

ЛАЗАР: А што сад гледаш у мене?!
(Пауза)

МАРУЛИЋ: Значи, стари деспот је у Купинику?

ЛАЗАР: Иако сам му лепо рекао да тамо може да га изненади гора куга, у лику Михаила Силађија, Хуњадијевог шурака, који искаче из Београда и роби по српској земљи.

МАРУЛИЋ: Зар ви нисте савезници Мађара?

ЛАЗАР: Па, јесмо, али, уствари, нисмо савезници свих Мађара, него оне струје краља Ладислава и нашег рођака Улриха Цељског, а непријатељи смо ове друге струје, Хуњадијеве...

Улази оѝац Никодим, унезверена изгледа; ѝраишњав, изѝужван.

НИКОДИМ: Помагајте! Помагајте, ако за Бога знате!

ЈЕЛЕНА: Оче Никодиме, зар ви нисте са старим деспотом?

НИКОДИМ: Јесам! Тојест, био сам, али... Он га је ухватио... Заробио!

ЛАЗАР: Ко је кога заробио?

НИКОДИМ: Деспота је заробио! Деспота!

ЛАЗАР: Ко је заробио деспота, попе?

НИКОДИМ: Не само заробио! Била је то заседа! Деспот је, онако стар, мач исукао, борио се... Док му два прста на десној руци нису одсекли... И у тамницу београдску га одвукли...

ЛАЗАР: Силађи?

НИКОДИМ: Силађи, проклет био!

ЛАЗАР: Мајка?

НИКОДИМ: И деспотица Ирина је са господарем Ђурђем. Мене су јединог пустили, као свештено лице, да глас могу донети и натраг вратити.

ЛАЗАР: И? Шта је поручио Силађи?

НИКОДИМ: Ништа.

ЈЕЛЕНА: Како, ништа?

НИКОДИМ: Само да знате где је господар, и да чекате следећу поруку.

ЛАЗАР: *(Сиѝа вина)*

Па, добро! Чекаћемо, онда. Дајте пехар, Марулићу!

МРАК

III

БЕОГРАДСКИ КАЗАМАТИ

*Као шћо је на ћочейћу речено, налазимо се увек у истом ћро-
сћору, који, уз ћомоћ различћих свейлосних шћимунџа и ћри-
кладних дећала, означава одџоварајући амбијенћ.*

Овоџа ћућа, ћо су мрачни беоџрадски казамати.

Ђураћ, Ирина, Силаћи и двојица сћражара.

СИЛАЋИ: Надам се да је ова резиденција довољно добра за српског деспота, господине Бранковићу.

ЂУРАЋ: *(Под боловима је; десна шака му крвари. Ићак, чини се као да би скочио на Силаћуја)*
Кривоклетниче! Рекли смо: мир! Мир између Срба и Мађара! Турци долазе...

СИЛАЋИ: Није прошао ни месец дана, како су ваши коњаници посекли брата мога, Ладислава; а и мене би, да нисам имао исувише брзог угарског пастува... Је л' то ваш мир, господо Срби?

ЂУРАЋ: Харали сте српску земљу, као да је турска... Сад ми је жао што вас обојицу не смакосмо!

ИРИНА: Ђурђе...

СИЛАЋИ: Господине Бранковићу! Ако се не будете понашали како доликује племићу и господину, за каквог се издајете, бићете кратким ланцем везани за алку што вири из камена, па ћете у овом гостољубивом београдском апартману окончати своје дане. Госпођо Кантакузин, било ми је задовољство!

Силаћи се наклони и ћође, ћраћен сћражарима.

ИРИНА: *(За њим)*
Господине Силаћи, господине Силаћи! Не можете тако...

СИЛАЋИ: Могу, госпођо, као што видите!
(Изађе, ћа се враћуи)
Само, да вам кажем још ово...

Ђураћ заурла, баца се на Силаћуја, обори џа, ћрићисне џа свом шћежином и ћочне да џа дави левом руком.

ЂУРАЋ: Убићу те, ћубре угарско!!!

Силађи се коџрца, кркља... уџрчавају сџиражари, скидају десџоџа са Силађија.

СИЛАЃИ: *(Доводећи одећу у ред)*
Вежите господина деспота за алке!

Сџиражари везују десџоџове раширене руке за алке шџо вџсе са сџроџа.

ИРИНА: Господине Силађи! Господине Силађи, он има осамдесет и једну годину...

СИЛАЃИ: Не би се рекло, госпођо Кантакузин...
(Оџџава ѓрло)
Нећемо га туђи, не брините. Рањеног, везаног, осамдесетогодишњег старца... Који је, уз то, још и српски деспот. То нам краљ Ладислав никад не би опростио, што би нас, разуме се, особито потресло... Али, без обзира на краља Ладислава, мађарски племић не туче везаног старца, па макар он био и Србин... Ипак, морам да му кажем неке ствари, ако дозволите, госпођо!

ИРИНА: Да, да... Свакако... Само изволите!

СИЛАЃИ: Хвала!
(Ђурђу)
Ја знам да ви, Срби, имате пословицу:умиљато јагње две мајке сџса... Али, та пословица је погрешна. Као и већина српских пословица, господине Бранковићу! Исток на Западу, Запад на Истоку... Гле 'те, молим вас! А, где је ту идентитет, питам ја вас? Одговорност?
(Пауза. Оџџава ѓрло)
Замало да ме задавите... Да ли сте ви нормални? Па, ви се налазите у мојој тамници, господине! Могу сад главу да вам одсечем
(Вади сабљу)
и да никоме не одговарам!

ИРИНА: *(Врџне)*
Не!!!

СИЛАЃИ: Што сте ви досадни, госпођо Кантакузин!
(Пауза)
Извините!
(Пауза)
Дакле, могу сад главу да вам одсечем, и да никоме не одговарам.

- БУРАЋ: Хајде! Одсеци, већ једном!
- СИЛАЋИ: А, откуп?
- БУРАЋ: Нема откупа, Силаћи!
- ИРИНА: Полако, Ђурђе...
- БУРАЋ: Ирина, не мешај се!
- ИРИНА: Чекај...
- СИЛАЋИ: Мени треба новаца, господине Бранковићу! Живимо у времену када се за новац може све купити, чак и опрост грехова! Занимљив напредак, зар не?
(Пауза)
У најгорем случају, главу могу да вам одсечем, и да никоме не одговарам. Ваш пријатељ, краљ Ладислав, за мене је, као за национално освешћеног Мађара, један хабзбуршки уљез. А султан Мехмед би могао само да ми захвали...
(Пауза)
Ево, како пролазе они који седе на две столице...
Лажете и нас, лажете и Турке!
(*Нервира се, иде наоколо машићи сабљом коју није вратио у корице*)
Мислите да можете да будете и турски и угарски вазали у исто време, а овамо, да терате своје! Е, па, не може, господо Срби! Помагали сте нам против Турака, онда када вам је одговарало... А, Турцима против нас, када сте мислили да је то у вашем интересу. Због вас смо изгубили битку код Варне, где нам је и краљ погинуо... А, Косово, пре осам година! Хуњади вас је молио, преклињао... А, ви? Држите се часног договора с Турцима! Шаљете Соркочевића да обавести султана! Мислите на тај начин да спасете Србију? Па, видите да су вам Турци већ у Крушевцу!
И, не само да сте пустили да на Косову буде исечен цвет угарског племства, не само да сте спречили Скендер бега да нашој војсци дође у помоћ код Варне – већ сте, о срамоте, и самог Хуњадија ухватили, када се, ојађен и немоћан, повлачио од Косова према Београду! Па сте га набили у злогласне смедеревске казамате! И нисте га пустили, док паре нису стигле у Смедерево.
Не! Нећу да вам се светим. Ја сам частан и уљудан угарски племић. Ја тражим само новац. Даћу вам

времена, да размислите, господине Бранковићу. Вре-
ме је ваше!

(Сѝражарима)

Скините га, да ми не скапа на тим алкама!

(Враћа сабљу у корице, наклони се Ирини)

Довиђења, госпођо!

Силађи излази, сѝражари ѝочињу да одвезују Ђурђа.

МРАК

IV

КРВ И МОКРАЋА

Мрачни београдски казамати. Ђурађ и Ирина. Ирина у првом плану, Ђурађ у дубини, у њољуиами.

ИРИНА: Чекај мало, Ђурђе... Чекај... Можда то, ипак, није...

ЂУРАЂ: Кад нема воде, ране се испирају мокраћом, госпођо...
Податке о томе налазимо још у најстаријим српским
медицинским списима.

ИРИНА: Али, Ђурђе, видиш да крв никако неће да се заустави...

ЂУРАЂ: Има и за то лека. Ааах!

ИРИНА: Ђурђе!

ЂУРАЂ: Ништа. Мало пече.

ИРИНА: Ох, Боже! Да ми је неко рекао...

ЂУРАЂ: То су Мађари, драга... Веома суров народ. Скоро као
и ми, Срби.

ИРИНА: Крв...

ЂУРАЂ: Крв се, госпођо, зауставља прашином с пода... О томе
сведочи Теодосије.
(Сађиње се да захвати њрашине)

Ирина цеја своју хаљину, ѡрави завој.

ИРИНА: Дођи, да завијемо...

ЂУРАЂ: *(Долази лађано до Ирине)*
Шта бих ја без вас, госпођо Кантакузин?

ИРИНА: Бранковић. Дај руку!
(Превија му рану на десној шаци)

ЂУРАЂ: Дали смо сироту Мару Мурату у харем, још док је
девојчица била... И Стефана, као таоца, приде... А, он
нам, на препад, узне Смедерево, па и Гргура одведе, да
их обојицу лиши очињега вида... Полако, боли!

ИРИНА: Морам да притегнем, крв неће да стане!

Пауза. Она цеја још ѡлајина са своје хаљине.

- БУРАЉ: Сети се, како смо пет година лутали између Загреба, Млетака, Дубровника, Бара, Будве и Улциња... А, имали смо уза се толико благо да смо могли да купимо палату у Млецима, Фиренци или Ђенови, и да у миру и лепоти проведемо дане своје старости... Далеко од ове, заувек проклете, земље...
- ИРИНА: Сећам се... Свега се сећам, Ђурђе, само испружи руку!
- БУРАЉ: А, ја сам злато дао на војску! Да нисам опремио двадесет хиљада коњаника, никада ми се Мађари не би придружили... Тако смо Турке исекли код Пирота, тако смо спалили Софију, сећаш се? Тако смо повратили Смедерево и Србију, и кући вратили наше несрећне синове...
(Пауза)
Бар ти знаш да ја нисам крив! Мир који смо закључили с Турцима, Мађари су исте године прекршили! Ти се сећаш?
- ИРИНА: Сећам се, Ђурђе. Сад, овако!
(Намешића му руку)
- БУРАЉ: Ја мир нисам хтео да кршим. Па, једва смо Смедерево повратили!
(Пауза)
Тако су их Турци исекли код Варне, тако су их исекли на Косову... Нисам смео да ризикујем.
И пре но што је Смедерево пало, а још више после тога, сети се, Турци су се, као гладни скакавци, просули по Србији били. Што нису могли као плен да губе или понесу, то су сагоревали, разбијали, уништавали... Што од народа није погинуло под сабљом и копљем, и што није страшном смрћу помрло на сатански смишљеним мукама, а што није имало срећу по збоговима да се сакрије – то су Турци повезивали ланцима, па чопорима, као стоку, терали у робље... За њима је остала пуста, спаљена Србија.
Ти ме разумеш! Пошто сам закључио мир и повратио Смедерево, нисам смео да се, са Хуњадијем, упуштам у нову неизвесност. Мађари побегну преко Дунава, а Турци поново по Србији да пустоше!
Зато је Хуњади, одлазећи на Косово – пошто нисам хтео са њим да кренем – пролазио кроз Србију као

непријатељ, секући, палећи и пленећи српска села... Зато сам га, када је, поражен, са Косова бежао, ухватио и у смедеревску тамницу затворио... Ти ме разумеш...

Превизијање је завршено. Седе једно време у тишини.

БУРАЋ: Знамо како се пише историја... Рећи ће: Вук Бранковић издао Лазара на Косову, Ђурађ Бранковић Хуњадија код Варне и на Косову, поново... Безброј људских живота угасило се у она три дана. Ситница је била загађена лешевима. Дуго и дуго, риба се из ње није могла јести. Поље косовско, унедоглед је било посуто људским телима и коњским лешинама. Дуго и дуго, тешко га је било поорати од костура и од разломљенога оружја...

(Пауза)

Сваки српски нараштај има своје Косово. И, ту се, изгледа, ништа не може...

ЗАТАМЊЕЊЕ

V

ПОПИС

Београдска тамница, Као у претходној слици.

Ирина, Бурађ, Силађи. У позадини два сџиражара.

Бурађ је ушонуо у лешарџију; делује сасвим одсујно.

СИЛАЂИ: Господине Бранковићу, док сте ви уживали у моме гостопримству, дао сам да се направи попис ваших имања, како бисмо могли што прецизније да утврдимо границе вашег сиромаштва... Попис ваших угарских имања, дакако. Оних које сте у посед добили као вазал угарских краљева: Сигисмунда, Алберта, Владислава. Било да је реч о поседима пренетим са покојног деспота Стефана, којег сте наследили на српском престолу, или о онима које сте од угарских краљева лично добили.

Међу тим имањима, како сам обавештен, налазе се и нека која сте добили у залог као зајмодавац осиромашеној угарској властели. Знао сам да сте богат човек, господине Бранковићу, али да је зеленаштво један од извора вашег богаћења, то нисам знао...

Бурађ не реађује.

ИРИНА: Забога, господине Силађи!

СИЛАЂИ: Што се ваших српских прихода тиче, у то, овом приликом, нисмо улазили. Ко би пописао све руднике, ковнице, царине, порезе...? Ти приходи јесу преполовљени, будући да вам се млади султан Мехмед великом брзином усељава у кућу, али и тако преполовљени изазивају дивљење. Ви сте, и даље, најбогатији човек југоисточне Европе, господине Бранковићу!

Пауза. Нико ништа не џовори. Силађи, не осврћући се, џружа руку; сџиражар му додаје свиџак.

СИЛАЂИ: Према овом попису, ви, дакле, у јужној Угарској поседујете: Бечеј, Бечкерек, Арач, Башайд, Перлек, Крстур, Сланкамен, Митровицу, Купиник, Земун, Тител, Госпођинце, Шемљуг, Петрово Село, Чуруг. На северу, поседујете град Дебрецин, Трговиште,

Бесермењ и тридесет села у Бихарској и Саболчкој жупанији. У Сатмарској, пак, жупанији – осим петнаест села – поседујете важне трговачке и рударске градове Сатмар, Немце, Нађбању, Фелшебању, па Вилагошвар и Ердшомљо, а у Бодрешкој жупанији, Арањан и Апатин.

Још северније, поседујете Мункач и Хевизвелђ код Будима, затим Бартфу, Солнок, Таљу, Регец, Токај, Тур, Варшањ, Торбађ, Пецер...

Посебне приходе убирате са “бродова” на Дунаву, Тиси и Бегеју. Овде се помињу земунски, сланкаменски, чурушки, ечки и перлешки.

Ценим, дакле, да сте прилично квалификовани за преговоре о властитом откупу.

- ИРИНА: Зар не видите да му није добро, господине Силађи?
- СИЛАЂИ: Нека да сто двадесет хиљада златника, госпођо, и одмах ће му бити боље!
- ЂУРАЂ: *(Нагљо се њрене из ошуйелосиши)*
Колико!?!
- СИЛАЂИ: Чули сте, господине Бранковићу! Сто двадесет хиљада.
- ЂУРАЂ: Не долази у обзир!
- СИЛАЂИ: Добро, сто хиљада. То је моја последња понуда.
- ЂУРАЂ: Не, не...
- СИЛАЂИ: Пазите! Не помињем оне стотине литара злата из дубровачке оставе! Ваши дубровачки пријатељи лоши су чувари банкарске дискреције...
- ЂУРАЂ: *(Виче)*
Не дам!

МРАК

VI

ТОЛИКЕ ПАРЕ!

Поново на двору, у Смедереву. На великој њосџиљи, Лазар Бранковић у зајрљају друже наложнице.

ЛАЗАР: Добро, добро... Доста је било! Сад ће она гуска византијска... Знаш да свако предвече пијемо 'ладну смедеревку у кругу породице... Доста, рекао сам! Ако те затекне, идеш право у кулу. Ту ти ни ја не бих могао помоћи. А како изгледају смедеревски казамати, боље да никад не сазнаш... Хајде, бежи, кад кажем! То је за твоје добро. Хајде!

Лазар шљејне девојку њо задњици, она оџрчи, осврћући се и ки-коћући се. Он се савија и неџиџо ѡражи исџод кревејџа. Најзад, извуче књиџу, оџвори је насумце, намигње ѡублици и, седећи на ивици кревејџа, ѡочиње да чџиџа, ѡгледајући, исџод ока, ѡрема улазу.

ЛАЗАР: *(Чџиџа, са извесном ироничном дисџанцом)*
 Ви, који водите народ, не водите га, него га заводите. Заводите народ ради своје користи, и кад се народ збуни и узбуди, ви се измичете и у миру једете опљачкану добит. Харате за себе и за пријатеље своје, јер знате да нећете дуго...
(Дигње џлаву с књиџе, ѡгледа у ѡублику)
 Занимљиво! Да видимо шта каже даље?
(Чџиџа)
 Прво ће доћи глад, какву ни Вавилон није запамтио.
(Коменџар)
 Мајку му!
(Чџиџа)
 Па рат, ради пљачке хлеба, из кога ћете се вратити поражени. Па међусобно клање и паљење градова и села. Па болести, до којих се рука лекара неће смети дохватити.
(Коменџар, ѡрема ѡублици, резонерски)
 То, ваљда, ова куга...
(Чџиџа)
 Доживећете да видите дом свој у згаришту, и бежаћете гладни и болесни, и нећете смети да изговорите своје име ни пред ким. Гледаћете туђинце у својој земљи...

(Коменџар)

Гледамо их, већ!

(Чиџа)

И просићете комад хлеба од њих.

Лазар, ѡошџо је сѡусџо ѡоџлед на књижу, не ѡрмећује Јелену која је ушла.

ЛАЗАР: *(Насџавља да чиџа)*

Гледаћете свој народ где га, везана, у поворкама воде и бојаћете се за свој голи живот. И слушаћете, и у сну и на јави, проклињање свога имена...

ЈЕЛЕНА: Шта радиш, Лазаре?!

ЛАЗАР: *(Трџне се)*

Ју! Уплаши ме... Па, ево, мало...

ЈЕЛЕНА: Молим?

ЛАЗАР: Читам.

ЈЕЛЕНА: Читаш?! Какве су то бесмислице?

ЛАЗАР: Студирам, мало, светог Јована Лествичника, ако дозволиш. Овај нови превод, што га је тата поручио.

ЈЕЛЕНА: Немој да се лажемо, Лазаре! Досадно је, а немамо ни времена.

ЛАЗАР: Јелена...

ЈЕЛЕНА: Ти читаш Лествичника, а ја читам тебе...

(Пауза)

Нећу да губим време на глупости. Колико сутра треба да почнем озбиљно да владам.

ЛАЗАР: Како...?

ЈЕЛЕНА: Треба да владаш! Шта, како?

ЛАЗАР: Како да владам? Видиш да тата, тојест, матори вампир мисли да живи бар двеста година!

ЈЕЛЕНА: Лазаре Бранковићу... Да се мало мање бавиш својим омиљеним забавама, знао би да – према вестима које доносе уходе из Београда – стари господин деспот, изгледа, одбија да плати откуп!

ЛАЗАР: Па... Збиља је велика сума!

ЈЕЛЕНА: То може да значи да ћеш раније морати да се усредсредиш и на мање пријатне владарске обавезе, а не само на коцку, алкохолизам, и... Шта беше оно треће?

- ЛАЗАР: Молим те, Јелена! Затичеш ме са овом светом књигом, а ти...
- ЈЕЛЕНА: Доста, више!
- ЛАЗАР: Молим?
- ЈЕЛЕНА: Кажем – доста!
- ЛАЗАР: Добро, добро... А, благо? Ми, и даље, не знамо где се налази наша, мислим, државна благајна.
- ЈЕЛЕНА: Само да на власт лепо седнемо... Сама ће се благајна отворити!
- ЛАЗАР: Чезнем да видим твоју лепу, византијску гузу на српском престолу.
- Помилује је ѿ задњици. Она му ојали шамар.*
- ЈЕЛЕНА: Од тебе очекујем само деспотску титулу, српско развратно ђубре! И ништа више. Запамти то!
- ЛАЗАР: Немој тако, мацо... Ти знаш колико ја тебе волим!
(Покушава да је зајрли)
- ЈЕЛЕНА: Нећу! Пусти ме...
(Ојуре се)
- ЛАЗАР: Дођи... Дођи...
(Обори је на јосѝлељу)
- ЈЕЛЕНА: Нећу!
(Којрца се)
- ЛАЗАР: Ти си моја пгичица...
(Грли је, јокушава да јој скине хаљину)
Ти си моја једина љубав...
- ЈЕЛЕНА: Развратниче... Бежи!
(Полако му се јрејуишѝа, у њој се буди сѝрасѝ, чак јочинше да јреузима иницијатѝиву)
Гаде...
- ЛАЗАР: Ти си моја лествица...
- ЈЕЛЕНА: А ти, мој Лествичник!
- ЛАЗАР: Тако је, мацо!
(Дискрејино, јублици)
Лепо речено!
- ЈЕЛЕНА: Али, ако те ухватим са оним курвама смедеревским, одмах ћу ти га одсећи! Само да знаш...
- ЛАЗАР: Добро, мацо, добро... Хоћеш одмах?

ЈЕЛЕНА: Срам те било...

Она ља љуби, Улази оцац Никодим, чујајући браду и наричући.

НИКОДИМ: Опомени се, Господе, шта нас задеси! Погледај и види срамоту нашу! Постасмо сирочићи, домови наши пострадаше! На врату нам је јарам, гоне нас без одмора!

Лазар и Јелена покушавају да се доведу у ред. За оцем Никодимом улази Мара, сирото и ојмено одевена, ње Гргур и Стефан, са својим слејачким шћайовима. Јелена намениха хаљину.

ЛАЗАР: Шта је? Шта врштиш, попе?! И, како то упадаш овамо...?

НИКОДИМ: Оци наши згрешише; њих нема, а ми плаћамо безакоња њихова. Странци нам господаре, нема никога да нас избави из руку њихових! Опомени се, Господе...

ЛАЗАР: Добро, добро! Не дери се! Говори шта имаш!

НИКОДИМ: Долазим из Београда. Право из тамнице. Пуна је Срба!

ЛАЗАР: И? Шта с тим?

НИКОДИМ: Деспот је пристао да да откуп.
(Пауза)

ЛАЗАР: Толике паре...?!

ЈЕЛЕНА: Значи, тако! Пристао...

МАРА Хвала Богу, да је, најзад, пристао!

ЛАЗАР: Не даје, сестро, из твог џепа! Ти, као султанова удовица, имаш лепу турску апанажу.

ГРГУР: Језик бих ти ишчупао, ђубре, само кад бих могао да те дохватим!

ЛАЗАР: Ја, да сам слеп, не бих се тако истрчавао, брацо.

СТЕФАН: Немојте, браћо, молим вас! Немојте...

МАРА Оче Никодиме, како је наш господин отац?

НИКОДИМ: Није добро... Рана му свеједнако крвари... Госпођа деспотица га је једва натерала да пристане на откуп, иначе би умро у мађарској тамници, на несрећу и срамоту васколиког српства... О, Господе, опомени се...

ЈЕЛЕНА: Немојте, молим вас, тако да пиштите, оче Никодиме!

ЛАЗАР: Доста, попе! Каква је порука?

- ГРГУР: Пустите ме да га напипам!
Мара и Сѝефан ља држе.
- ЛАЗАР: Ниси, ваљда, дошао на двор само да цвилиш и наричеш?!
- НИКОДИМ: Силађи тражи таоца, господару.
- ЛАЗАР: Шта? Каквог, сад, таоца?!
- НИКОДИМ: Да би пустио деспота у Смедерево, по новац.
- ЈЕЛЕНА: Што није рекао где стоји новац, па да му ми лепо пошаљемо?
- ГРГУР: Јес', теби ће да каже!
- ЛАЗАР: Слушај...
- НИКОДИМ: Траже, господару, вас за таоца.
- ЛАЗАР: Молим? Шта?
(Сврће се око себе)
Кога? Кога траже?
- НИКОДИМ: Вас, господару.
- ГРГУР: Него, кога? Па, ми смо слепи!
(Смеје се)
А и своје смо талаштво одслужили. Је л' тако, Стефане? Итекако смо га одслужили! Реци, душо опортунистичка!
- СТЕФАН: Одслужили смо... Али, али... Немојте! Ми смо, ипак, српски племићи... Елита! Ми пример морамо...
- ЈЕЛЕНА: Деспот Лазар Бранковић неће излазити из Смедерева. До даљњег. Најмање у својству таоца!
- НИКОДИМ: Стари деспот је рекао да ће, у том случају, именовати господина Гргура за престолонаследника. Опростите, рекао је да Србима и одговара слепац за деспота.
- ГРГУР: *(Смеје се љрохоѝом)*
У праву је! У праву је отац! Слепац, него шта?! Боље него коцкар, алкохоличар и...
- МАРА Немој, бато! Смири се, смири се...
(Милује ља ѝо коси)
- ЛАЗАР: Смири се! Шта, смири се?! Знам ја да ти њега подржаваш, сестрице. Његове смешне, подле, слепачке претензије. Али, неће вам то проћи! Са оцем или без оца!

- ГРГУР: Води ме до њега, да га до'ватим...
- МАРА *(Држи ља)*
Чекај, бато! Он не зна шта говори.
- ЛАЗАР: Не знам, је ли? Волела би да слепац буде српски деспот, па да ти владаш иза његових леђа, толико знам. Сви! Сви бисте хтели да владате овом пропалом земљом! Чак, ни наш нежни Стевица не би одбио...
- СТЕФАН: Ју! Таман посла! Не буди зао, брацо!
- ЛАЗАР: А какав треба да будем? Глуп?
- НИКОДИМ: Господару...
- ЛАЗАР: Шта је, море, попе?
- НИКОДИМ: Морате донети одлуку.
- ЛАЗАР: Ти ћеш да ми кажеш!
- НИКОДИМ: Силађи чека, господару.
- ЛАЗАР: Силађи може...
- НИКОДИМ: И деспот чека, господару!
- ЛАЗАР: Деспот чека?! Лепо сам му рекао да из Смедерева не излази! А, сад, чека! Па, шта ја сад да му радим?
- ЈЕЛЕНА: Господо! Постоји много мудрије решење, него да се излаже престолонаследник. Јер, шта ће са српском државом бити, ако је то замка? Ако престолонаследник никада више не изађе из београдске тамнице?
- ГРГУР: Опет ћете имати слепца за деспота.
(Смеје се)
У сваком случају, оно што заслужујете!
- ЛАЗАР: Боље да ћутиш, да не бих позвао стражу!
- ГРГУР: Ти на мене стражу, ђубре неопојано! Чекај, мало...
(Койрца се, док ља Мара и Стефан држе)
- МАРА Стани, брате! Да чујемо Јеленин предлог.
- ГРГУР: Могу да замислим...
(Преко воље се мало смири)
- ЈЕЛЕНА: Пошто се госпођа деспотица Ирина већ налази тамо, нека она остане као талац, док новац не стигне.
- ЛАЗАР: Одлична идеја!
- ГРГУР: Ђубре...

- СТЕФАН: Немојте!
- ЛАЗАР: Силађи ће на то сигурно пристати, јер зна колико је тати до ње стало.
- МАРА Једино не знам да ли би на то пристао отац.
- НИКОДИМ: И, како би се то, с опроштењем, одразило на питање престолонаследника...
- ЛАЗАР: Доста, бре! Мали си ти, попе, да би о томе бринуо!
- ЈЕЛЕНА: *(Дискрејино зѳра Лазара)*
Полако, Лазаре! Нећемо да се вређамо.
- ГРГУР: Хоћемо, хоћемо!
(Покушава да се оѳрѳне Мари и Сѳефану)
- ЛАЗАР: Шта ти, уопште хоћеш, слепче?! Да те, сад, бацам у дубоке казамате? То хоћеш?!
- ГРГУР: Ти, мене!
(Оѳрѳне се, ѳражи насумце Лазара ѳо сцени)
Ти мене у казамате? Мене? Кости ћу ти поломити, ѳубре! Овако слеп!
- НИКОДИМ: Опомени се, Господе, шта нас задеси!
- ЛАЗАР: *(Бежи)*
Не пишти, попе!
- ЈЕЛЕНА: Господо, ви сте, ипак српска владарска породица!
- СТЕФАН: И ја то стално говорим, али...
- ЛАЗАР: *(Трчи око Грѳура)*
Ајде, у'вати ме, слепче!
- ЈЕЛЕНА: Лазаре, доста!
- ЛАЗАР: Ма, шта ти...?
(Трчи око Грѳура)
Ајде! Ево ме! У'вати ме!
- ГРГУР: Смрад! Смрад могу да осетим!
(Јури за, сайлеѳе се, ѳадне)
- ЈЕЛЕНА: Доста је било!
- ЛАЗАР: Сам је то тражио.
Мара и Сѳефан хваѳају Грѳура за руке и ѳодичу за.
- МАРА Дођи, бато! Идемо...
- ГРГУР: Не, не... Ја морам...
- СТЕФАН: Бато, ми смо племићи српски... Елита!

ГРГУР: Не може то...

МАРА Хајде! Полако... Полако...

Мара и Стефан изводе Грџура.

ЛАЗАР: Он ће мене...

ЈЕЛЕНА: Рекла сам – доста!
(Пауза)
Овако ћемо! Дођите, оче Никодиме!

НИКОДИМ: Ту сам ја, него, не знам...

ЈЕЛЕНА: Овако!
(Шајуће нешићо Лазару)

ЛАЗАР: Па, добро... Добро... Ако се мора!
(Излази)

ЈЕЛЕНА: Познато нам је да, као деспотов духовник, имате на њега знатан утицај...

НИКОДИМ: Па, сад... Не знам, баш...

ЈЕЛЕНА: Ми знамо. Зар то није довољно?
(Пауза)

НИКОДИМ: Слушам, господарице!

ЈЕЛЕНА: То је, већ, боље. Ви сте паметан човек, оче. Рећи ћу вам кратко, и веома одређено, шта очекујем од вас. Отићи ћете, лепо, у Београд и уверити деспота у то да престолонаследник, ни по коју цену, не сме да изађе из Смедерева и да се преда у мађарске руке. Подсетићете га како су прошли остали његови синови, Гргур и Стефан као таоци. И то, код покојног Мурата Другог који је, у то време, био срећно ожењен њиховом сестром, нашом драгом султанијом Маром. Ако, дакле, не жели да на српском престолу, заиста, седи слепац – без обзира на то шта Срби, иначе, јесу или нису заслужили – објаснићете му да је зближа најбоље да деспотица Ирина остане тамо као талац. Знам да ће му тешко пасти, али сам, такође, уверена да ће она на то – као одана супруга и српски патриота – радо пристати. Зар не?

НИКОДИМ: Па...

ЈЕЛЕНА: Шта, па?

НИКОДИМ: Па, не знам да ли ћу ја бити у стању, господарице..

Ушао је Лазар. Предаје нешиѝо Јелени. Јелена ѝружа Никодиму. Видимо да је ѝо кеса с новцем.

ЈЕЛЕНА: Ево, оче Никодиме. Ово је скромни прилог за ваш манастир.

ЛАЗАР: *(Публици)*
Одоше Марулићеви дукати!

НИКОДИМ: *(Зѝраби кесу, сѝеѝне је на ѝруди)*
Па, не мислите, ваљда...?

ЈЕЛЕНА: Не, не... Таман посла, оче Никодиме! Него, има још нешто...Разговарали смо, млади деспот и ја, како је крајње време да добијете епархију.

НИКОДИМ: Ја? Мислите, ја?

ЈЕЛЕНА: Владика браничевски! Како вам се то чини?

НИКОДИМ: Владика?! Ви то озбиљно? Ви то...

ЈЕЛЕНА: Лазаре, реци човеку! Јесмо ли разговарали?

ЛАЗАР: Ми смо...

ЈЕЛЕНА: Немој да ја све сама морам!

ЛАЗАР: Ми смо... Ми смо разговарали!

ЈЕЛЕНА: Ето! Дакле?

НИКОДИМ: Ви то мени?

Јелена ћуѝи и ѝледа ѝа.

НИКОДИМ: Хвала! До неба сам вам... До неба сам вам захвалан!

ЈЕЛЕНА: Шта, онда, чекате, владико? Одлазите!

НИКОДИМ: Идем! Идем! Ево, већ сам отишао! Клањам се! Захваљујем!

ЈЕЛЕНА: Па, одлазите, већ једном!

НИКОДИМ: Идем! Идем!
(Исѝрчи)

ЈЕЛЕНА: *(Одахне)*
Уф! Ви, Срби сте, стварно...

ЛАЗАР: *(Гледа је једно време)*
Браво, деспотице!
(Скочи на ѝосѝељу)
А сад, дођи да наставимо где смо стали! Брзо!

VII

ОН ХОЋЕ ЦЕЛУ СРБИЈУ

*Смедеревски двор. Улази Ђурађ сиорим ходом, велик и досио-
јансиивен, оґрнуӣӣ шешиким̄ илашӣӣом, обрубљеним̄ крзном,̄ преко
уӣрљане ӣ поцејане одеће. Десна шака у крвавом, нечистӣом завоју.
За њим, оӣац̄ Никодим.*

*Десио̄ӣ засӣјаје на улазу. Чека̄ га̄ ӣосӣројена̄ ӣородица: Лазар,
Јелена, Грџур, Сӣефан, Мара. Сӣоје ӣ зледају се у ӣишини, док
Ђурађ не ӣроговори.*

ЂУРАЂ: Болесни смо сви, од првог до последњег! И ви, који мислите да сте потпуно здрави, и сви ми остали, сви смо болесни. Цео је народ наш болан, преболан; стога и не ваља ништа, што год радимо.
(Крене, лагано, ка ӣресџолу)
А која је то болест не знамо, или нећемо да знамо...

*Збаци илашӣ са рамена и седне на ӣресџо. Оӣац̄ Никодим хӣиро
клизне до ӣресџола, ӣодигне оґрӣӣач с ӣода, целива га̄ и, држећи га̄
у наручју, намешџа се уз десџоӣа. Чланови ӣородице ӣрилазе, један
ӣо један, ӣ целивају десџоӣу руку; с ӣим ӣӣо Мара ӣриводи
Грџура, ӣа Сӣефана.*

ЂУРАЂ: Чекамо Исуса да заслепи оне који су видели, а поврати вид слепима; да излечи болесне, а здраве остави да умру... Захвали оцу Никодиму што си остао престолонаследник! Свом снагом се трудио да ме убеди како је боље овако... Да не верујем, безгранично, његовој чистој, светој души, не би ти мени... Али, нећемо сад о томе! И тако је ваша сирота мајка остала у смрдљивој рупи београдској... Шта сам, оно, хтео? ... Србија се налази у смртној опасности; ово мало Србије, што нам је остало... Ово мало... Од Крушевца до Смедерева. А, некад смо... Од Дунава, до мора сињега! Било је то... Чујем да је долазио онај лопов дубровачки! Чује се, све се чује! Овај слаткоречиви, католички мајмун, што се прави да нам је пријатељ, а преко Србије продаје оружје Турцима, за рачун западних банкара! То је та Европа, децо! Ако ухватим неког од вас да се с њим договара, живо ћу му срце ишчупати из груди!
Европа нам неће помоћи. Нико нам неће помоћи.

Увек смо били сами на свету. За Византију смо вазда били варвари, ма колико се трудили да јој опонашамо. Сада смо то и за Запад. Тампон зона према Турској, рај за дубровачке трговце, транзитни правац за источно – западну трговину и шверц... То је то! А, сирота Ирина, тамо, у београдској... Запамтите! Ако некога ухватим...

И, са ким даље? Где је војвода Вукосав, где је Дмитар Радојевић, где силни Дмитар Крајковић? Где су витезови без мане, за које је част значила више од живота? Где је мој верни друг, митрополит Атанасије? Где је нараштај који је сагорео борећи се да сачува оно што се није могло сачувати?! Да заустави оно што се није могло зауставити?!

Да ли је могуће да је српска повест, уствари, хроника зла, мржње, злочина, клања, робљења и пљачке?

Није ми жао што одлазим. После свих мука, одморићу се! Жао ми је што вас остављам пред силом чијој свирепости нема равне под сунцем, пред зверима које живе људе закопавају, набијају на коље, тестером секу надвоје, живима деру кожу с леђа, копају очи и каменом им прште главе. А, Европа им продаје оружје...

Покушао сам да умилостивим младог султана Мехмеда, послао сам му данак пре рока, а он је моје посланике избацио, заједно с новцем! То је прва вест која ме је затекла при повратку. Не треба њему мојих четрдесет хиљада. Он хоће целу Србију!

МРАК

VIII

ВИЗАНТИЈСКИ АМЕТИСТ

*Смедеревски двор. Лазар избацује наложницу из њошћеље, уда-
рајући је њо задњици.*

ЛАЗАР: Бежи! Бежи! Иде гуска византијска!

*Девојка, уз кикоћ бежи. Лазар се брзо враћи у њошћељу; њрави се
да дрема. Убрзо улази Јелена, осврће се око себе, седа на ивицу
њошћеље, њомилује Лазара њо лицу.*

ЈЕЛЕНА: Спаваш ли, драги?

ЛАЗАР: *(Буновно)*
Не, љубави, дремао сам мало, ... бриге да одагнам.
(Скочи)
Оде сто хиљада проклетим Мађарима, у Београд!

ЈЕЛЕНА: Добро... Мајка ће ти се вратити.

ЛАЗАР: Ех, мајка... Да ли је то мајка, или деспотица Ирина
Кангакузин – Бранковић, која једина, осим маторог
вампира, зна где су кључеви од касе? Не треба мени
мајка. Мени треба новац! Јеси ли чула шта је вампир
рекао? Ко се буде с Марулићем договарао, живо ћу
му срце ишчупати!
(Смеје се)
Он ће некоме срце да ишчупа!
(Смеје се, ња се нагло уозбиљи)
Он ради против модерне економије. А, да ли је успео
да спасе Србију? Да ли је? Према томе... Само, ја
мислим да он неће дуго.

ЈЕЛЕНА: Тако ти делује?

ЛАЗАР: Зар то није очигледно?

ЈЕЛЕНА: Сам си говорио да ће да живи двеста година.

ЛАЗАР: Неће, неће! То не смемо дозволити! Никако! Ју!
Таман посла!

ЈЕЛЕНА: Смири се, Лазаре!

ЛАЗАР: Не, не...

ЈЕЛЕНА: Смири се! Донела сам ти нешто.

ЛАЗАР: Донела...? Шта? Волим поклоне! Поготово ако су
скупе.

Јелена вади из недара кесицу која јој на врџци виси око враџа, и из ње вади њрстџен.

ЛАЗАР: Прстен? Да видим! Јао, што је леп! Је л' вредан?

ЈЕЛЕНА: Вреднији него што изгледа.

ЛАЗАР: Стварно? Какав је то прстен?

ЈЕЛЕНА: Име му је "византијски аметист".

ЛАЗАР: Аметист? Онај што лечи од куге и пијанства? Видиш да сам ја потпуно трезан ових дана, а и куге, Богу хвала, још увек нема у Смедереву. Чекај, да погледам...

(Узима њрстџен)

Леп је.

ЈЕЛЕНА: Леп је, али има он и друга својства.

ЛАЗАР: Каква? Да није чудотворан?

ЈЕЛЕНА: Па, јесте, на неки начин. Пре свега, то је камен љубави. према предању, носила га је Клеопатра, у свом краљевском прстену.

ЛАЗАР: Овај аметист?

ЈЕЛЕНА: Не, овај, Лазаре! Овај има мало другачије порекло. Клеопатрин прстен допао је, после њене смрти, у руке Октавијану Августу, то јест, на његов прст.

ЛАЗАР: На чији прст?

ЈЕЛЕНА: Чуо си за Октавијана Августа?

ЛАЗАР: Па...

ЈЕЛЕНА: Добро, није то за нас важно!

ЛАЗАР: А, шта је за нас важно?

ЈЕЛЕНА: Осмотри добро овај прстен и реци ми шта видиш.

ЛАЗАР: Шта видим? Видим прстен.

ЈЕЛЕНА: Погледај мало пажљивије!

ЛАЗАР: Па, видим... Видим... Видим провидни, љубичасти камен... у златној оквиру.

ЈЕЛЕНА: Погледај овде!

ЛАЗАР: Где?

ЈЕЛЕНА: Овде!

ЛАЗАР: *(Узвикне као обрадовано дете)*

Шаркице! Па, то је поклопац! Гле, прстен се отвара!

Улази оцац Никодим; бојажљиво, ојрезно.

ЈЕЛЕНА: Затвори га, брзо!

НИКОДИМ: Је л' слободно, у име Бога? Да вас нисам...?

ЛАЗАР: Шта је, попе? Шта 'оћеш?

НИКОДИМ: Па... Како да кажем...? Ви знате...

(Пауза)

Ја сам своје учинио.

ЛАЗАР: Па, шта, сад?!
(Пауза)

НИКОДИМ: Бог ми је сведок... Тудио сам се! Из све снаге сам се трудио да вам удовољим. И сами сте видели.

ЛАЗАР: Значи, сада ми да удовољимо теби?

НИКОДИМ: Па... Обећали сте! Сами сте обећали.

ЛАЗАР: А, знаш ли ти, попе, ону стару, добру српску пословицу?

НИКОДИМ: Коју, господару?

ЛАЗАР: Ову: обећање – лудом радовање!

(Пауза)

НИКОДИМ: Надам се, господару...

ЛАЗАР: А, ову: надање – готово страдање! А?

Пауза. Никодим оцање забезекнућ.

ЛАЗАР: Шта си се укочио, попе?! Шалим се, шалим се! Ајд', бежи сад! Имамо посла.

НИКОДИМ: Господару...

ЛАЗАР: Дођи други пут!

(Пауза)

Ајде, бре!

Никодим изађе унајраишке, у неверици.

ЈЕЛЕНА: Дакле, прстен се отвара.

ЛАЗАР: Да, да... Чекај... А, шта је то унутра? Неки бели прашак...

ЈЕЛЕНА: Видео си, сад затвори. Затвори, кад кажем! И, не пипај то!

ЛАЗАР: То мора да је нешто... Да није то...?

(Пауза)

Одакле ти тај прстен, Јелена?

- ЈЕЛЕНА: Према породичном предању, прстен је припадао српском цару Душану. Некада давно, у време док сте, за кратко, имали царство...
- ЛАЗАР: Па, зашто се не зове српски аметист, него византијски?
- ЈЕЛЕНА: Не знам, ваљда зато што га је цар добио, или опљачкао у Византији. Уосталом, све што у Србији ваља дошло је из Византије.
- ЛАЗАР: Па и ти, љубави! Не наседам – слушам! Идемо даље!
- ЈЕЛЕНА: Душан га је поклонио своме нећаку, деспоту Константину Драгашу, а овај својој кћери Јелени, која се удала за Манојла Другог Палеолога. То је онај што је касније постао византијски цар. Пратиш ме?
- ЛАЗАР: Па... Отприлике.
- ЈЕЛЕНА: Добро. Царица Јелена поклонила је прстен своме сину, тојест моме оцу, деспоту Томи. Отац је прстен поклонио својој вољеној супрузи, мојој мајци, кнегињи Катарини од Ахаје. Све ти је јасно, зар не?
(Пауза)
У тајно својство прстена, упутила ме је мајка, уочи мог поласка у Србију. Садржај прстена служи као крајње решење, рекла је. Ако се, баш, другачије не буде могло... Да ли су се, и колико, тим својством прстена користили његови ранији носиоци, није ми рекла. Могу само да претпоставим.
- ЛАЗАР: Колико видим, прашка има врло мало, на дну...
- ЈЕЛЕНА: Његово дејство је снажно и тренутно. Потребно је пола чаше течности и само неколико трунчица прашка.
- ЛАЗАР: И ти мислиш, драга, да је дошло време за крајња решења?
- ЈЕЛЕНА: Не знам. Желим само да те прстен чува, и да га у то име носиш.
(Сивља му њрсѝен на њрсѝ)

IX

VENIENTI OCCURITE MORBO!

Смедеревски двор. С леве сџране улази Ирина, с десне Ђурађ. Она хиџрим, он џеџким ходом. Шака му је и даље завијена. Хиџају једно друђом у зађрљај.

На неколико корака за Ирином улази фра Иван Каџисџран. Ирина и Ђурађ се зађрле. Дуђо и без речи осџану џако. Најзад се одвоје.

ИРИНА: Отац Иван Капистран био је љубазан да ме допрати од Београда. Дугујемо му захвалност.

ЂУРАЂ: Хвала, оче! Добродошли у Смедерево!

КАПИСТРАН: Ђовани Капистрано, вама на услузи!
(Наклони се)

Из дубине исџрчавају Лазар, Јелена, Мара, Грђур и Сџефан. Хиџају ка Ирини која одлази џрема џима. Окруже је, љубе јој руке, она их џрли. Каџисџран и Ђурађ су осџали у џредњем џлану.

КАПИСТРАН: Којим језиком ваше господство жели да говоримо? Латинским, талијанским, грчком...? Турски и српски су, признајем, сувише тешки за мене.

ЂУРАЂ: Па... Можемо грчком.

КАПИСТРАН: Језиком Плотина и Порфирија! Језиком који ни светом Августину није туђ био. Са задовољством, пресветли деспоте. Дакле, пређимо на грчки: Дирљиво је видети велику и срећну српску породицу у овим несигурним временима, када културној заједници европских народа прети терор варвара са истока.

ЂУРАЂ: Па, јесте, вероватно је дирљиво, али, та Европа...

КАПИСТРАН: Знам, знам... Ваш положај ми је савршено познат. Зато сам, осим да са задовољством допратим узвишену госпођу деспотицу, хтео са вама и да поразговарам. Долазим у својству изасланика. Ја сам овлашћени представник његове светости, папе Каликста Трећег.

ИРИНА: (Закорачи, из дубине, ка Ђурђу и Каџисџрану)
Хвала вам, још једном, оче!

Каџисџран се џоклони.

- ИРИНА: Сада ћу се повући, да скинем са себе ову затворску...
(Осмехне се Ђурђу, ња, њраћена децом, крене ка излазу)
- БУРАЋ: Лазаре, остани!
Ирина, Јелена, Мара, Грџур и Сџефан излазе.
- БУРАЋ: Он је, знате, престолонаследник. А, добро разуме и грчки. Нека остане, можда ће нешто да научи.
- КАПИСТРАН: Драго ми је, млади деспоте! Знамо ми већ доста о вама.
- ЛАЗАР: Надам се, нешто лепо, оче?
- БУРАЋ: Сипај вина нашем госту! Пијете ли вино, оче Капистрано?
- КАПИСТРАН Вино је Божије пиће. Када сам био у Босни, пробали смо, сећам се, вино звано “жилавка”. Зелено као горско језеро...
- Лазар је сџао, Ђураћ је њодижао њехар.*
- БУРАЋ: Част ми је да разговарам са јунаком одбране Београда. Не желим да умањим Хуњадијеве војничке заслуге, али, да није било крсташких маса, које сте ви предводили, оче, и које су, надахнуте вашом речју, весело ишле у смрт – већ би полумесец стајао на торњу београдске саборне цркве. И зло, тако добро оличено у младоме разоритељу Цариграда, још једном би тријумфовало.
- КАПИСТРАН: Треба се, пресветли, ослободити архаичног тумачења добра и зла, које је, ма колико изгледало хришћанско, засновано на паганском схватању. По том схватању, добро и зло су два апсолутна принципа, те је неизбежна подела света на добре и зле твари. А сам свет представља поприште космичке борбе добра и зла. Треба, међутим, разумети да је Бог духовни принцип, те се не састоји из честица добра, просејаних међу честицама зла. Зло, као биће, не постоји, господине деспоте. Постоји само као мањак бића, као несавршеност, непотпуност, нејединство... Схватате?
- БУРАЋ: Покушавам...
- ЛАЗАР: *(Иронично)*
Па, зар то није јасно?

- КАПИСТРАН:** Јесте, млади човече. Стварност је искључиво зависна од једног Бога створитеља, од његове откупитељске моћи, од његовог милосрђа. Тако је и црква једна, католичка, света и апостолска, и не може бити других цркава осим ње.
- БУРАЋ:** Оппростите оче, у последње време мање се бавим теолошким питањима. Борим се да некако очувам ово мало српске државе... А, ви ми ту, сад, с опростењем...
- КАПИСТРАН:** Држава, сама по себи, није, и не може бити, циљ човековог деловања. Држава се, господине, темељи на душевној диспозицији коју је Бог усадио у човека, те се, према тој диспозицији, слична бића сабирају у друштвено заједништво. Дакле, држава се, на крају крајева, темељи на Божјој вољи. Јер, држава треба да служи последњем циљу човековом, и да га усмерава према његовој натприродној будућности.
- БУРАЋ:** Шта ви, уствари, хоћете од мене, оче Капистрано?
- ЛАЗАР:** Па, зар ти није јасно, тата?
- КАПИСТРАН:** Како, шта хоћу? Хоћу да вас спасем!
- БУРАЋ:** Како то мислите? Да ме спасете!
- КАПИСТРАН:** Да вама, и вашем народу отворим вратнице једине и јединоспасавајуће католичке цркве. Roma locuta, causa finita. Рим је проговорио...
- БУРАЋ:** Није потребно; знам толико латински.
- КАПИСТРАН:** На крају – крајева, тако ћете ви и ваш народ постати део Европе, део модерног, цивилизованог света, пред којим је будућност. Нема више Византије, нема више ни српског царства... Нема више алтернативе, господине Бранковићу! Tristis eris, si solus eris.
- ЛАЗАР:** Рекло би се да је то тачно. Без обзира што ово последње нисам разумео.
- БУРАЋ:** Ти да ћутиш, магарче, кад старији разговарају!
- КАПИСТРАН:** Немојте тако! Наше време пролази. Млади ће довршити, volente Deo, оно што ми нећемо стићи. Млади ће имати више разумевања за неминовне токове европске историје.
- ЛАЗАР:** Хоће, ако не буде касно.

БУРАЋ: Сипај вина! И ћути!

Лазар долива вина из сребрног кондира.

КАПИСТРАН: Ваш народ, пресветли, заслужио је да, после свих мука, постане део Европе...

БУРАЋ: Народ... Целог живота сам веровао да владам у име народа, а сада сам, тек, схватио да народ живи свој живот, а ми свој, и да мало чега заједничког у тим животима има.

Бојим се да ће Турци ускоро освојити ову земљу... Ја ћу се, разуме се, борити до краја, и само се Богу молим да тај тренутак жив не дочекам. То ће, међутим, бити пораз и пропаст за нас велможе и господаре. А, народ... Народу ће, можда, кад битке и паљевине прођу, и сношљивије бити. Биће успостављен ред, којег одавно на овим просторима није било. Турци ће и намете смањити, као што у свим освојеним земљама чине, а православну цркву неће угасити.

Па, шта је, онда, народу стало до српске неспособне елите. До славе и величине Немањића, Лазаревића и Бранковића. Шта народ има од тога? Он је само био гнојиво те славе.

О свему томе почео сам да размишљам тек онда када је несрећа и на наша врата закуцала. И, не само закуцала, него и унутра ушла. Без намере да икада више из дома нашега изађе...

ЛАЗАР: Тата! Ти си пао у депресију!

КАПИСТРАН: Велик си, о Господе, и хвале достојан веома! Велика је твоја снага и мудрости твојој нема равне! И хвалити те жели човек, сићушни делић твога стварања, човек који свуда собом носи своју смртност, који носи собом сведочанство свога греха...

ЛАЗАР: Како сте то лепо рекли, оче! Ваше речи делују тако... Још мало вина?

КАПИСТРАН: Зазива те, Господе, вера моја коју си ми дао, коју си ми удахнуо човештвом сина својега. Шта си, дакле, Боже мој? Шта си, ако не Бог Господ? Ко је Господ, осим Господа? Ко је Бог, осим Бога нашега?

БУРАЋ: Мислите, католичкога?

- КАПИСТРАН: Свевишњи, предобри, премоћни, свемогући; најмилосрднији и најправеднији; најскривенији и најочистији; најлепши и најјачи!
- БУРАЋ: Шта сте радили у Босни, са Јакобусом Пиценусом, сем што сте пили “живавку”, у име тог милосрдног католичког Бога? Огњем и мачем доказивали сте народу босанском да је римска црква једина истинита...
- КАПИСТРАН: Па, кад нису хтели на леп начин! А, нудили смо им.
- ЛАЗАР: Тата, нећемо сад да цепидлачимо!
- БУРАЋ: Реке избеглица сливале су се у Србију, бежећи од тог вашег католичког Бога...
- КАПИСТРАН: Ја разумем, дакако и уважавам вашу скрупулозност, цењени господине деспоте, али, ми морамо постићи consensus gentium omnium пред опасношћу која са истока прети Европи. Данас сте на реду ви, сутра Босна, прекосутра Угарска, а затим – отвара се пут ка Бечу... Ми то нећемо дозволити! Беч је, ипак, схватићете...
(Подмеће Лазару њехар)
Свети отац, као defensor fidei, а самим тим, као гарант конзистентности европског духовног, па и геополитичког идентитета, планира – после турског пораза под Београдом – крсташки поход, надајући се да ће хришћански кнезови показати већу спремност на жртве за општу европску ствар. Само треба све хришћанске снаге да се уједине. Како западне, тако и ваше, источне. Venienti occurite morbo!
- БУРАЋ: Лако је светом оцу да гледа кроз прозор из угодних и заштићених ватиканских салона. Ја се враћам из једне прљаве, хришћанске тамнице... Ево, једва сам и своју жену извукао! Сто хиљада златника отишло је вашем пријатељу, Михаилу Силађију!
- ЛАЗАР: Тата, нећемо сад о новцу...
- БУРАЋ: (Подиже њон)
Видели смо ми шта значи то чувено хришћанско јединство, и та подршка, још када је српски кнез Лазар водио с Муратом бој на Косову! Када је српска будућност стављена на једну карту! Где су тада били европски кнезови, оче Капистрано?
- ЛАЗАР: Чекај, тата! Чекај... Узми мало вина!

Ђурађ узима њехар. Задихан је. њешко се сјусџио на ѡресџо.
Оџије ѓуџљај.

ЂУРАЂ: А, што се тиче летошње опсаде Београда, ви бисте морали знати да су тамо откривене две венецијанске лађе које је Сињорија послала у помоћ Турцима. Толико о хришћанској, европској солидарности!
(Нађиње њехар; џије док ѓа не исџрази)

КАПИСТРАН: Шта ћете! Постоје јаки трговачки интереси...

ЂУРАЂ: Кад видим да су господа европејска идеале заједничке борбе против исламског освајача ставила изнад својих трговачких интереса, ја ћу им се са српском коњицом радо придружити. А да мене самог препустите гневу турске аждаје, то задовољство вам, ипак, не могу...

КАПИСТРАН: Ми радимо на пројекту европског јединства, господине Бранковићу. *Commune periculum consociam parat!*

ЂУРАЂ: Ја сам спреман да учествујем, рекао сам! Не разумем у чему је...

КАПИСТРАН: Ако хоћете да постанете део европске заједнице народа, део јединственог европског одбрамбеног система – морате да се одрекнете византијске јереси и да пригрлите вредности у које Европа верује.

ЛАЗАР: Ми хоћемо у Европу! Тата, зар не видиш да нам је у Европи једини спас?

ЂУРАЂ: *(Скочи са седишџа и ѡџеђне Лазара њехаром)*
Кушуј, псето, већ једном!
(Заџим се, исџрџен, задихан, сруши на ѡресџо. Неколико ѡренуџака ѡкушава да ѡвраџи дах, а заџим се обраџи Каџисџрану, ѡрудећи се да делује уљудно и одмерено)

Очувао сам, оче Капистрано, до дубоке старости, веру својих отаца. Мој народ ме је до сада сматрао несрећним, али разумним кнезом. Ако бих сада одлучио да променим веру, могли би ме сматрати само за лудог старца.

Цео век провео сам, дакле, у вери коју су ми у душу усадили моји преци. Спремам се у њој и да умрем, ма колико то Европи не било по вољи!

Мислим да наш разговор више нема сврхе, оче!

КАПИСТРАН: Покајаћете се, господине Бранковићу! Ако ви, лично, и не стигнете, ваши потомци ће сигурно зажалити због ове одбијене понуде.
(Враћти њехар Лазару)

ЛАЗАР: Рачунајте на нас!

*Кайисџиран излази. Ђурађ седи, одсуђан духом, са ѓлавом на ѓру-
дима.*

ЛАЗАР: Узми мало вина, Ђурђе!

*Ђурађ љолусвесно узима њехар који је Лазар љодиђао с љода и
наљунио.*

ЂУРАЂ: (За себе)

Да сам на време умро, као ујак Стефан, остала би
иза мене бар лепа успомена...

(Пауза)

Не дају човеку ни да умре са својим уверењима...

ЛАЗАР: Уверења! Шта су то, уопште, уверење, Ђурђе?

(Пијуцка вино)

Уверења су само увод у искључивост и фанатизам...
Када су наши стари примали од Византије нову
веру, јесу ли они, тада, изневеравали веру својих
прадедова?

ЂУРАЂ: (Бес ѓа враћа из леџарђије)

Јесам ли ти рекао, магарче, да ме не зовеш “Ђур-
ђе”?! Ако, већ, не желиш да ме зовеш “господару”...

ЛАЗАР: Добро, тата! Не буди тако мрзовољан! И тако нељубазан. Ја сам, ипак, твој једини наследник. Мораш да схватиш да је твоје време прошло, а да моје време долази.

ЂУРАЂ: Какво твоје време, малоумниче?!

ЛАЗАР: Биолошко, тата!

ЂУРАЂ: Бога ми јединога, ја ћу тебе, ипак, разбаштинити!

ЛАЗАР: И на престо поставити слепца Гргура? Јер Србима доликује слепац за вођу. Ту смо причу већ чули. Хајде, да не губимо време, господару! Биолошки часовник откуцава...

Цариград је пао. Пало је Косово, Стара Србија, Метохија, Прешево, Бујановац, Врање, Ниш, Крушевац... Где је српска држава, тата, где је Византија, где је православље?! Насупрот турској сили сада

стоји још само католичка Европа. Запад, тата! Свиђало се то нама или не.

Ти и ујка Стефан имали сте своју прилику. Знаш ти када! После битке код Ангоре, када је Тамерлан сатро ујкиног зета, драгог чика Бајазита. Уместо да се тада уједините, ви сте поделили и закрвили Србију. Ти и Стефан Лазаревић. Зар није тако, тата?

Ђурађ усџаје с муком. Прилази лаѓано Лазару.

ЂУРАЂ: Уђути! Доста је било. Покажи мало поштовања према човеку који умире!

ЛАЗАР: Подржавали сте различите турске претенденте и тукли се међу собом, уместо да уједињени протерате згажене Османлије из Европе.

ЂУРАЂ: Доста!

ЛАЗАР: Не, ви сте их подржавали и дали им времена да се усправе! А сада ми причаш о уверењима!

Ђурађ ѓа из све снађе удари надланицом ѓреко лица, и сам ѓосрнувши од силине удараца. Лазар ѓадне и ојќојрља се неколико корака. Диже се, брише крв са усџа и измиче Ђурђу који се, ѓешко дишуђи, кређе ка њему.

ЛАЗАР: Што се, дакле, тиче уверења, господару, тата и Ђурђе – уз све поштовање човека који умире – ја и даље не знам шта је то. Ја, на пример, немам никаквих уверења. Живот је сувише сложен, сувише противуречан, тата, да би човек смео да се, као пијан плота, држи једног уверења, вере, љубави или наде.

Да ли су хришћански тополивци опремали велика оруђа за освајање Цариграда, тог бисера, тог бастиона хришћанског света? Да ли су, добро плаћене, хришћанске тобџије циљале из тих оруђа на зидине Константиновог града, да би затим хиљаде хришћанских најамника јуришале на њих? Да ли су хришћански рудари копали лагуме испод тих зидина, и отварали пут турској сили? И то српски рудари, које си ти слао, као вазал турски?

Лазар се, ходајући уназад, сајлеше и Ђурађ ѓа сџиѓне и ухваџи левом руком за ѓруди.

ЂУРАЂ: Доста, рекао сам!

ЛАЗАР: Да ли си ти, тата, вазал и помагач турски, или бранилац православља? Видиш како је то занимљиво! Парадоксално!

Ђурађ ѓа ошамари.

ЛАЗАР: И, како, онда, да говоримо о уверењима?

Ђурађ ѓа ошамари.

ЛАЗАР: Него да видимо ми како ћемо преживети, тата!

ЂУРАЂ: *(Почиње да ѓа дави)*
Нећеш ти мени живети, скоте незахвални!

ЛАЗАР: *(Кркља)*
Немој, тата! Немој, тата! Нећу више! Немој, господару! Прихватам сва твоја уверења...

Ђурађући се, изгубе ослонац и падну на њод. Ђурађ љрићисне Лазара свом шежином, али и он кркља и једва дише.

ЂУРАЂ: Прихваташ, љубре? Шта прихваташ? Душу ћу да ти узем, скоте!

ЛАЗАР: Не! Бићу добар! Тата... Господару... Не...

Ђурађ одједном крикне, укочи се и ојуси се љреко Лазара, као мрђав. Лазар се немоћно којрца и љиши исјод очеве ођромне шелесине.

ЛАЗАР: Упомоћ! Упомоћ! Има ли кога у овом јебеном двору?! А-а-а-а! Удави ме вампир!

Лазар љокушава да се извуче исјод Ђурђа који ѓа и даље, укоченим љрсима држи за ѓушу. Уљрчавају, са разних сјирана, ојац Никодим, Мара, Јелена, а за њима, луйкајући слейачким шјайовима Грђур и Сјефан.

Никодим, Мара и Јелена љокушавају са скину Ђурђа с Лазара.

НИКОДИМ: Авај, авај, убојити борци! Шта остаје кад Господ узме од вас оно што је његово? Кад узме своју снагу и красоту, здравље, мудрост и блаженство?!

ЈЕЛЕНА: Не пиштите, молим вас, оче Никодиме! Ухватите старог господина деспота за ногу!

ЛАЗАР: Дижите га са мене! Брже!
(Извлачи се исјод Ђурђа)

НИКОДИМ: Авај, авај, господару!

ГРГУР: Шта је то? Шта је то?

МАРА Отац је пао на Лазара.

- ГРГУР: Што га у паду не уби!
- СТЕФАН: Немој, бато... Ми смо, ипак...
- ГРГУР: Ма, нисмо ми ништа!
- МАРА Отац умире. Зовите неког!
- ГРГУР: Бар да је и овога повео!
- ЛАЗАР: Кога да зовемо? Никога нећемо звати! Ја сам, сад...
Шта ме гледате? Да ли видите на мени нешто необично?
- ГРГУР: Ја не видим ништа.
- МАРА Жив је! Дише! Да га дигнемо на постељу?
- ЛАЗАР: Тешко!
- ЈЕЛЕНА: Ставите му нешто под главу.
Сѝављају му ѝод ѓлаву јасѝуке с ѝосѝеље.
- МАРА То сам ја, тата...
- ЛАЗАР: Склоните се од самртника! Самртнику је потребно
joш мало ваздуха.
Улази Ирина, долазећи, очигледно, из куѝаѝила.
- ИРИНА: Шта је то?!
(Врисне)
Ђурђе!!!
(Полеѝи и баѝи се ѝреко њеѓа)
Ђурђе, немој...
- ЂУРАЂ: *(Полако долази себи)*
Ту сам...
(Осмехне се болно)
Ту сам...
- МАРА Хвала ти, Боже!
- НИКОДИМ: Милостив је Господ!
- ЈЕЛЕНА: Не трпајте се свуда, оче Никодиме!
- НИКОДИМ: Запто...? Па, добро... Нећу! Нећу више.
- ИРИНА: *(Милује Ђурђа ѝо коси и лицу)*
Не бој се, ја сам поред тебе... Биће све добро.
- ЛАЗАР: *(Клекне; љуби Ђурђу руку)*
И ја сам поред тебе, тата!

- БУРАЋ: *(Мало се њридиџне)*
 Какву срећу разум доноси човеку? Леп живот је живот неразуман, који се живи са страшћу и лепотом, и окончава се благовремено, пре не што срамотна старост дође да нас суочи са властитом наказношћу и немоћи.
- ИРИНА: *(Милује џа)*
 Немој, Ђурђе! Биће добро! Опет ћемо ми...
- БУРАЋ: *(Узме Ирину за руку)*
 Добро знам како Јован каже у “Лествици”: “Прави крманош је онај који је од Бога примио такву духовну моћ, да је у стању да извуче брод, не само из морске буре, него и са самога дна океана.” – Јесам ли ја то успео?
- ЛАЗАР: Успећеш! Успећеш, тата!
- БУРАЋ: Чудно се осећам... Будућност Србије ме више не брине. Не трудим се више да са стрепњом рачунам колико ће још трајати док је турска коњица не прегази потпуно. Препуштам се судбини, али знам: повратиће Србија, једнога дана, и Крушевац и Врање и Ниш и Косово...
 Моје време истиче, децо. Опрости ми, Маро, што сам твоју младост и невиност жртвовао, а Србију нисам спасао... Опростите, Гргуре и Стефане. Опростите, децо моја! Надам се да ћу вас кад дође час, дочекати у бољем свету, где ћемо сви јасно видети.
 Ти, оче Никодиме, чиста душо, ти ћеш ми одржати слово надгробно, па мало и улепшај – лакше ће бити и мени и мојим верним витезовима...
- ИРИНА: Чекај...
- БУРАЋ: *(Сћеџне је за руку)*
 Остављам вашег брата, Лазара, са супругом Јеленом, Србији за управљача и деспота, под условом да он, као и сви ви, слушате мајку, деспотицу Ирину, као мене што сте слушали. Она ће знати како треба. Приђите да се опростимо!

Присујни њрилазе, један њо један, клекну и љубе Ђурђа у здраву руку; сви сем Ирине која се не одмиче од њеџа.

X

ПОСЛЕДЊЕ ПУТЕШЕСТВИЈЕ

Црква у смедеревској шврђави. На одру – а што је познатиа нам пошћеља из ранијих слика – прекривеном црном шканином, лежи мршав десѝош Ђурађ Бранковић, са великом свећом чело главе.

Уз ласове црквеног појања, улазе и уз одар сѝају, са свећама у рукама, Ирина, Лазар, Јелена, Грѝур, Сѝефан, Мара. За њима улази ошѝац Никодим у свечаном орнаѝу и сѝаје лицем према публици.

НИКОДИМ: О, чуда страшнога! Најтиши и превисоки и у свему најблагополучнији господару мој, свети и саборнејши лаве, мучиш тако, гласа од себе не дајеш – ни твојој супрузи, светлој господарици нашој, ни чедима твојим, што дођоше у овај храм свети, на последње путешествије да те испрате.

Кад си ти умро, господару, како ћемо ми живети? Како ћемо ногама дрхтавим земљу газити? О земљо, о сунце, о створови земаљски и небески! Дођите, с нама заплачите, с нама заридајте, с нама жалите жалост велику, и непретрпљиво претрпите!

Где је сада, господару, она сила твоја и крепост од које се ужасаваху цареви земаљски, начелници и кнезови нехришћански? Где је христоподржатељно срце и рука која је на све четири стране милостињу делила? И ти седмоврхи, пређе велики граде Константинов, а сада од свих градова последнејши и малејши царски престоле јадних хришћана, ридај и ти за праведнејшим и блаженејшим и светим нашим господином Георгијем, деспотом свих Србаља! Јер твоја пређе чеда, а сада горки изгнаници, познаше његову милосрдну душу и руку његову дародавну. Зато, сви с нама сада заплачите, заридајте и закукајте: јаох мени! Јаох мени!

А ти, блажени господару, када дођеш у близину праведног судије – коме си достојно и благочасно послужио – моли се за све нас! Моли се за твоју супругу и светејшу нашу госпођу, деспотицу Ирину, да се од сваког зла избави у садашњем животу, а на скончању да јој се, као благочестивој раби божијој, даде мирна и праведна смрт.

Моли се за сина својега, за благодарачитог и високог деспота свих Србаља и светога господина нашег Лазара, са светлом супругом Јеленом, просвећеног сваким благим јавним делима, да види напредовање синова својих, и синова њихових синова, јер он ће бити достојан наследник твој и владаће у име Господње.

Моли се за блажену и целомудрену госпођу Мару, кћер твоју, која доброту и време тела утроши ради праве вере к Богу, благодарија, родитељске љубави и благог повиновања.

Моли се, о блажењејши, за чесњејшу двојицу твојих чеда, а госпoде наше Гргура и Стефана – ступове благодарија, живе мученике, који су светлости овога света лишени ради праве вере и повиности, и који су наследници мисленог света и вечног живота.

Јер, све је теби могуће, светејши! Као присном рабу Господњем, и божанствених његових заповести делатељу и испунитељу! Амин!

СВИ: Амин!

Свешћенички ѓласови певају “Вјечнаја ѓамјаѓ”.

Свешћосћ се лаѓано ѓаси.

МРАК

XI

ГДЕ СУ КЉУЧЕВИ?

Смедеревски двор. Иринуа ложница. Доминира постојећа која је нејом била Ђурђев одар. Улази Лазар, ојрезно; осврће се унаоколо.

ЛАЗАР: Уђи, слободно! Ложница је празна. Нема никог.

Улази Јелена, оклевајући.

ЈЕЛЕНА: Не бих волела... Мада, могу и у лице да јој кажем!

ЛАЗАР: Она је још у капели.

(Прејура јасиуке)

Где ли проклета баба држи те кључеве?

ЈЕЛЕНА: Па, не држи их, баш, ваљда, испод јастука!

ЛАЗАР: Не знам, стварно, где да тражим... Ово не може више овако! *(Гледа околo)*

ЈЕЛЕНА: То и ја мислим. Али...

ЛАЗАР: Шта, али?! Шта, али?! Не могу, ваљда, да је убијем!

ЈЕЛЕНА: Па...

ЛАЗАР: Да није ковчег са благом испод кревета?

(Сагиње се, бауља)

Нема ничег!

(Пауза)

Како да владам без новца? Како?! Имам ја разне трошкове...

ЈЕЛЕНА: Ускоро треба и Марулић да донесе наш део.

ЛАЗАР: Добро, Марулић... Али, ја морам да имам контролу над државном благајном!

ЈЕЛЕНА: Имаћеш је онда кад стварно будеш преузео власт. Кад не будеш више морао да питаш маму како да владаш, Лазаре!

(Пауза)

ЛАЗАР: Онда, једино да је убијем!

ЈЕЛЕНА: Па...

ЛАЗАР: Шта, па?! Ти би је стварно убила?

(Пауза)

- ЈЕЛЕНА: Ништа ја нисам рекла. Само, она власт из руке неће дати. Мајка ти је, али, не знаш ти Кантакузине. Ми, Палеолози, их боље познајемо...
- ЛАЗАР: Па, да је убијемо, онда!
- ЈЕЛЕНА: Ништа ја нисам рекла.
- ЛАЗАР: Не знам, стварно, шта да радим!
- ЈЕЛЕНА: А, кад си знао, Лазаре?
- ЛАЗАР: Тако? Показаћу ја свима вама, а нарочито теби, кучко византијска!
- ЈЕЛЕНА: Шалим се, драги!
(*Милује за њо лицу*)
Шалим се...
- ЛАЗАР: Не, не! Знам ја да ти мене не цениш! Али, видећете ви...
- ЈЕЛЕНА: Немој тако! Ти си мој витез.
Улази отац Никодим.
- ЛАЗАР: Гле! Опет ти!
- НИКОДИМ: Клањам се господарици и вама, господару! Бог вас чувао, на вама је, сада, судбина наше јадне Србијице!
- ЛАЗАР: Шта је, бре, попе! Јесмо ли рекли да дођеш други пут?
- НИКОДИМ: Тражим госпођу деспотицу Ирину, да јој дам чудотворну иконицу свете Петке која исцељује душевне патње и враћа мир и спокојство...
- ЛАЗАР: Добро, де! Остави икону и бежи!
- НИКОДИМ: Чекајте, мало, господару! А, ви? Шта ви овде тражите?
- ЛАЗАР: (*Зайањен*)
Шта?! Види безобразног пса! Да ниси памећу померио? Сад ћу да те бацим у бунар, скоте у мантији!!!
- НИКОДИМ: А, да ви, можда, благо не тражите, хе, хе?
(*Пауза*)
- ЈЕЛЕНА: И кључеве, оче Никодиме!
- ЛАЗАР: Шта? Јелена...
- НИКОДИМ: Ви сте мудра принцеза, госпођо.
- ЈЕЛЕНА: Оставимо комплименте за други пут!

- ЛАЗАР: Јелена, ја стварно...
- НИКОДИМ: Све сте схватили, уважена деспотице.
- ЈЕЛЕНА: Дакле, где је благо, оче?
- ЛАЗАР: А, ха!
- НИКОДИМ: Госпођо, и ви мени нешто дугујете. Пре свега, дугује ми ваш поштовани господин супруг...
- ЛАЗАР: *(Скаче од радосџи, као дете)*
Тако?! Он зна! Он зна!
(Љуби оца Никодима, хваџа ља, зајџим, за руке, врџи се с њим наоколо)
Браво, владико! Браво, владико! Пријатељу мој мили! Волимо те!
(Нађло се заусџави. Држи оца Никодима у чврсџом зађрљају)
Дакле, где је благо, владико?
- НИКОДИМ: *(Гуши се у њеђовом зађрљају)*
Ви сте мени обеђали...
- ЈЕЛЕНА: Не брините ништа, оче Никодиме. Имате моју реч. Пусти човека, не дави га! Ви сте, Срби, стварно, необичан свет!
- Лазар џусџи оца Никодима.*
- НИКОДИМ: Хвала, деспотице! За мало да ме...
- ЈЕЛЕНА: Дакле?
- НИКОДИМ: Али...?
- ЈЕЛЕНА: Не брините.
(Пауза)
- НИКОДИМ: Благо је на Руднику...
- ЈЕЛЕНА: Да...?
- НИКОДИМ: У интимним одајама госпође деспотице. А, сад...
- ЈЕЛЕНА: Чекајте! Где су кључеви?
- НИКОДИМ: Али, ипак...
- ЈЕЛЕНА: Оче Никодиме! Ви ми не верујете?
- НИКОДИМ: Верујем! Верујем!
- ЈЕЛЕНА: Дакле?

НИКОДИМ: Кључеве деспотица носи око врата, на свиленој узици. И дању и ноћу.

(Пауза)

Ето, све сам вам рекао... Послужио сам вам свим срцем. А, сад...

ЛАЗАР: А, сад...

Лазар њљесне дланом о длан. Улазе два човека обучена у црно, са црним маскама.

ЛАЗАР: Баците пса у бунар!

НИКОДИМ: Зашто...? Не-е-е-е-е!!!

Она двојица му, без речи, сџављају врећу на ѓлаву, и износе ѓа као савијен шџеџ, држећи ѓа, један за рамена, друѓи за ноѓе. Никодим се коџрца колико може, и џо мало џишиџи. Излазе.

ЈЕЛЕНА: Овај свештеник има непријатну особину да стално пишти.

ЛАЗАР: *(Седа уморно на џосџељу)*
Уф! Није лако владати!

С друѓе сџране улази Ирина, у дубокој црнини.

ИРИНА: Шта радите ви овде, у мојој ложници?

ЛАЗАР: Шта радимо? Чекамо те, мама. Или, ако хоћеш, ја те чекам, а Јелена ми прави друштво.

ЈЕЛЕНА: Не! И ја вас чекам, госпођо.

ИРИНА: Нисам расположена за друштво, децо. Где је отац Никодим?

ЛАЗАР: Ево, оставио ти је некакву иконицу... Тврди да је чудотворна.

ИРИНА: Рекла сам да ме сачека! Ви знате да за три дана дајемо оцу помен на Руднику...

ЈЕЛЕНА: Морао је хитно да оде.

ИРИНА: Куда да оде?

ЈЕЛЕНА: Не знамо. Нагло је изашао.

ИРИНА: Добро, шта хоћете ви?
(Пауза)

ЛАЗАР: Јесам ли ја сада деспот, мама, или нисам деспот?

ИРИНА: Не разумем.

- ЈЕЛЕНА: Пита: да ли је он сада српски деспот?
- ИРИНА: Шта ви хоћете, децо?
- ЛАЗАР: Пита: да ли сам ја сада српски деспот?
- ИРИНА: Ко пита?
- ЛАЗАР: Па, Јелена!
- ИРИНА: Јелена пита да ли си ти српски деспот?
- ЈЕЛЕНА: Да, ја питам!
- ИРИНА: Изађите напоље и оставите ме да спавам!
- ЛАЗАР: А, не, док ми не одговориш!
- ИРИНА: Теби, или Јелени?
- ЛАЗАР: Мени. И Јелени.
- ИРИНА: Добро, ти си деспот. Изађите сад!
- ЛАЗАР: А, где су, онда, кључеви од моје благајне?
- ИРИНА: Какве, твоје благајне?
- ЛАЗАР: Па, државне!
- ИРИНА: Ту су кључеви, ништа не брини.
- ЛАЗАР: А, благајна?
- ИРИНА: Ту је и благајна. На сигурном.
- ЈЕЛЕНА: Ако је он деспот, како мислите да влада без новца?
- ИРИНА: Ви, Палеолози... Ви сте, стварно, досадни!
- ЛАЗАР: Како, мама? Како да владам без новца?
- ИРИНА: Владаћеш, сине! Ништа не брини! Ја ћу ти помоћи.
(Пауза)
Новац, тренутно, одлази на поправку смедеревских бедема. Султану Мехмеду се жури у наше крајеве... А, сада...
- ЛАЗАР: А, сада...
- ЈЕЛЕНА: Те зидине су ваша опсесија, ако дозволите, госпођо Кантакузин!
- ЛАЗАР: Ђути, гуско, ја говорим! А, сада, да ти кажем нешто, мама! Ослушни, мало како те српски народ куне и проклиње због кулучења на зидинама! Тебе и твог брата, протомајстора Георгија...

- ИРИНА: Знам, сине... Знам. Хтела сам да Србија поново узрасте из пепела византијског. Да вам оставимо, лепу, слободну, чврсту и, колико је могуће, просвећену земљу. Али, испало је да смо се, ваш отац и ја, тридесет година борили само за голи опстанак...
- ЛАЗАР: И нисте смислили ништа паметније него да потрошите све снаге те земље, коју вам је Бог дао на управу, да бисте подигли једну предимензионирану тврђаву?
- ИРИНА: Морали смо...
- ЛАЗАР: Ђути, мама, сад ја говорим! Разваљивали сте гробнице и кућне прагове, да бисте дошли до камена у овој равници. И, за кога све то? Да бисте нову тврђаву једнога дана поклонили Турцима! Смедеревска тврђава је проклета, драга мајко!
- ИРИНА: Цео живот... Цео живот смо жртвовали, да би ти подпувао све наше напоре! Зар теби ништа није свето, дете моје?
- ЛАЗАР: Ја, коме упорно не дате да владам, иако на то имам легитимно право, под изговором да сам неспособан, пијаница, коцкар и оно треће, ја ћу ти рећи: све сте радили погрешно!
Жртвовали сте и свој народ, и своју децу. Целу Србију сте жртвовали због једне бесмислене тврђаве, а децу сте жртвовали због једне бесмислене политике! Шта сте учинили од Маре, Стефана, па и од оног Гргура? Дали сте их Турцима, да се над њима иживљавају и да од њих начине богаље! Па, јесте ли спасли Србију? Сама знаш да је само питање времена када ће Мехмед овамо доћи, са својим великим топовима које му праве Немци, и тада смедеревске зидине неће значити ништа!
“Доживећете – каже Лествичник – да видите дом свој у згаришту, и бежаћете гладни и болесни, и нећете смети да изговорите своје име ни пред ким. Гледаћете туђинце у својој земљи и просићете комад хлеба од њих. Гледаћете свој народ где га везана у поворкама воде и бојаћете се за совј голи живот. И слушаћете, и у сну и на јави, проклињање свога имена!”
- ИРИНА: Од кад ти проучаваш Лествичника?

- ЛАЗАР: Од кад немам пара за коцкање!
- ИРИНА: Ја више немам снаге, Лазаре!
- ЛАЗАР: Нико више нема снаге, мама. Србија је потрошила све своје резерве.
- ИРИНА: Нека нам се Бог смилује!
- ЈЕЛЕНА: *(За себе)*
Одавно је Бог од вас дигао руке.
- ИРИНА: Све што си рекао било је црно, ружно и безнадежно... Ви сте млади... Мора да постоји нада!
- ЛАЗАР: Постоји само један спас, а он се налази на Западу. Само ако Србија постане део интегралног европског одбрамбеног система, може рачунати на заштиту од исламског терора.
- ИРИНА: По цену да се одрекне православља?
- ЛАЗАР: Ма, какво проклето православље! Хоће ли нас православље заштитити од турске коњице? Нема алтернативе! Морамо да постанемо део Европе. Ја ћу се за то постарати, мама!

МРАК

XII

ПАРАДОКС

Лейња резиденција Бранковића на Руднику. Грџур и Стефан у шейњи. Лујкају слейачким шпатовима и разговарају.

ГРГУР: Каква Европа, господо?! То је шарена змија, која нас
мама и опсењује својим веселим бојама...

СТЕФАН: Волим кишу...

ГРГУР: А усисава још оно мало животних сокова што нам је
преостало!

СТЕФАН: Волим пролећа на Руднику и кад су кишна...

ГРГУР: Ми, као људи, као народ, за Европу не значимо
ништа. Ништа!

СТЕФАН: Волим ову свежину која допире одасвуд... Благост...
Спокојство...

*Из једног уља појави се Лазар, приметити их, и ходајући на њрстима
и правећи гримасе према публици почиње да их праши и прислу-
шкује, реагујући, углавном њосјрдно, на њоједине њихове рејлике.*

ГРГУР: Њих занима наш геостратешки положај, брате! Дол-
ина Мораве, Дунав...

СТЕФАН: Не знам... Можда ћу, после парастоса, остати на
Руднику још неко време...

ГРГУР: Европу занимају наши рудници... Европа нема руд-
ника сребра каквих има Србија! Европа нема Ново
Брдо! Нема Сребрницу!

СТЕФАН: Тако ћу бити ближе оцу...

ГРГУР: Једино као топовско месо... Једино тако Европу за-
нимају Срби... Као радна снага, као стока, робови...

СТЕФАН: Жао ми што не могу да видим очев гроб... Али, могу
да га замислим. Једноставан камен на скровитом
месту... Да га непријатељ не препозна.

ГРГУР: Њих занима дивљач по српским шумама, овце по
српским пашњацима...

СТЕФАН: А, ипак, да остане неки знак... После свега.

ГРГУР: Тврђаве на стратешким правцима.

Седну на ивицу постојеље, која и њу доминира сценом. Једно време седе ћујећи. Лазар се пријиајуо.

ГРГУР: Отац Никодим извађен је из великог смедеревског бунара.

СТЕФАН: Отац Никодим...? Жив?

Лазар их пријии с појачаном ѡажњом и реакцијама.

ГРГУР: Слушај, Стефане... Како, забога, жив са дна оноликог бунара?!

СТЕФАН: Он, значи... О, Боже! Па, откуда отац Никодим у бунару?

ГРГУР: Прича се да је скочио од жалости за својим господаром.

Лазарева одобравајућа ѡанићомима.

СТЕФАН: Несрећник... Био је нежна душа. Божији човек. И, заиста је волео оца.

ГРГУР: Мада неки, тишим гласом, говоре да су видели Лазаре целате како га увезано преносе преко дворишта.

Лазар се ѡанићомимски згража.

СТЕФАН: Немој, молим те, Гргуре!

ГРГУР: Слепи не виде, брацо, али чују. Је л' тако?

СТЕФАН: Лазар је наш брат!

Лазар се задовољно смеши и клима главом.

ГРГУР: Ако је наш брат, не значи да није злочинац!

Лазар се ојееи згража, са подсмехом.

СТЕФАН: Немој! Ја то нећу да слушам!
(Усиане)

ГРГУР: Само се заваравajte, браћо Срби! Уљуљкујте се у своје слатке заблуднице, у своје смрдљиве снове! Тај наш брат узроковао је очеву смрт, мада то нико не жели да види, осим слепог Гргура!

СТЕФАН: То, поготово, не желим да чујем!

Лујкајући ишјајом, Сјефан: излази ишпо брже може. Прилична ѡауза. Лазар покушава да се искраде.

- ГРГУР: *(Ослушкује. Скочи)*
Стани! Осећам те, смраде! Знам да си ту. Као твор смрдиш, кукавицо!
- ЛАЗАР: *(Заустијави се)*
Ја смрдим?
(Враћа се ка Грџуру)
Шта хоћеш ти од мене, слепче? Хоћеш ли и ти да завршиш као онај глупи поп?
- ГРГУР: У бунару?
- ЛАЗАР: У бунару.
- ГРГУР: Признајеш?
- ЛАЗАР: Шта? Нешто ти се причинило.
- ГРГУР: Не играј се са мном, Лазаре!
- ЛАЗАР: Зашто? Згодан си за игру. Зар не видиш?
- ГРГУР: Не видим.
(Баци се из местиа и зџраби Лазара)
Сад си готов! Глуп си кад си дозволио да те слепац ухвати! Зар не видиш?
- ЛАЗАР: Видим! Пуштај, будало! Пуштај! Кости ћеш ми положити!
- ГРГУР: Хоћу! И то, једну по једну, зликовче смрдљиви!
- ЛАЗАР: Пуштај!
- ГРГУР: Слушај! Оно што отац није успео, ја ћу да довршим. Стварно је боље да слепац седне на српски престо! Од тебе, твојих убица, лопова, трговаца и банкара – ништа горе не може бити! Мислиш да не знам да Турцима оружје продајете? Мала је Србија, гаде!
- ЛАЗАР: Обећавам ти врло непријатну смрт, брате!
- ГРГУР: Чекај, смраде, прво ја тебе да довршим!
- ЛАЗАР: Не дајте! Уби ме слепац! Уби ме будала! Јелена! Стража! Упомоћ!!!

С једне сцџране уијрчава Јелена, са два сцџражара одевена у црно, а с друџе Мара.

ЈЕЛЕНА: Спасавајте деспота!

МАРА Не, Гргуре!

Бацају се на браћу и раздвајају их. Мара држи Грџура.

- МАРА Гргуре, стани!
- ГРГУР: Маро, измаче ми гад!
- ЛАЗАР: Е, сад сам ја на потезу, слепче! Хватајте га!
- ГРГУР: Мене!
- МАРА Не!
- ЈЕЛЕНА: Станите!
- ЛАЗАР: Шта?
- ЈЕЛЕНА: Чуо си!
(*Сѝражарима*)
Слободни сте!
- Сѝражари неодлучни.*
- ЈЕЛЕНА: (*Хладним гласом*)
Рекла сам – слободни сте!
- Сѝражари излазе.*
- ЈЕЛЕНА: (*Лазару*)
Ти, дођи овамо!
- ЛАЗАР: Јелена! Види шта ми је урадио!
- ГРГУР: Мало је то...
- МАРА Ђути, Гргуре!
(*И даље га држи*)
- ЈЕЛЕНА: Полако... Идемо!
(*Повуче Лазара*)
- ЛАЗАР: Али, неће на овоме остати! Моја освета биће страшна и крвава. Ја сам деспот!
- ЈЕЛЕНА: Излази, већ једном, деспоте!
(*Одвлачи Лазара. Излазе*)
- МАРА Дођи... Дођи овамо...
(*Води га до пошћеље*)
Седи!
- ГРГУР: Зашто га не убих!
- МАРА Он је спреман на све. Немамо много времена.
- ГРГУР: Бацио је оца Никодима у бунар!
- МАРА Знам. То зна, већ, цело Смедерево... Само, Јелена је много опаснија.
- ГРГУР: Ти мислиш да она...? И ја мислим.

- МАРА Ње се треба чувати. Она га учи.
- ГРГУР: Шта да радимо, Маро? Видиш да сам слеп! Пропустио сам прилику...
- МАРА Они знају да ми све знамо.
- ГРГУР: Ја сам му у лице рекао! Рекао сам да знам за продају оружја Турцима.
- МАРА Слушај, Гргуре! Нама овде више нема опстанка.
- ГРГУР: Где, овде? На Руднику?
- МАРА У Србији.
- ГРГУР: Па, куда ћемо, Маро?
- МАРА У Турску.
- ГРГУР: У Турску? Ти то озбиљно?
- МАРА Најозбиљније.
- ГРГУР: Па, како...? Турци...
- МАРА Знам све шта можеш да ми кажеш. Али, ако останемо, Лазар ће те убити. Не онако како је сада хтео, него тихо, притворно, византијски – како ће га његова жена, већ, научити.
- ГРГУР: Зар ја да бежим из Србије?! Ја сам најстарији син Ђурђа Бранковића...
- МАРА Баш зато. Народ те воли. А то није добра препорука. Стефан...
- ГРГУР: Стефан је уз Лазара. Са њим не вреди ни говорити.
- МАРА И ја тако мислим.
- ГРГУР: Али, ипак... У Турску... После свега! Зар то није мало необично? Ти ћутиш, ћутиш, а онда, кад проговориш... И, шта ћемо тамо? Куда ћемо?
- МАРА Имала сам шеснаест година када су ме дали у султанов харем... О томе доживљају нисам никада причала, па нећу ни сада. Али, будимо разумни. То време од нас захтева. Ја сам била султанова супруга – не једина, али једна од најважнијих. Било ми је допуштено да останем у вери наших отаца... Садашњи султан, Мехмед, одрастао је уз моје скуте. Као малог, учила сам га да говори српски... Он ме и данас зове мајком. Као знак пажње, поклонио ми је велики посед у Жежеву... Тамо ћемо отићи.

- ГРГУР: А, наша мајка?
- МАРА Мајка се никада неће одрећи власти. Нека јој Бог буде у помоћи.
- ГРГУР: Али...
- МАРА У Турској се, ипак, зна ред. Поготово, ако имаш велико имање и ако се налазиш под султановом заштитом. Мехмед је суров, али веома, веома проницљив... И биће нам наклоњен. Отићи ћемо, дакле, на то моје имање. Близу је и Света Гора...
- ГРГУР: Можда је боље да ја, овакав какав сам, одем право на Свету Гору.
- МАРА Мехмеду се неће одупрети ни Смедерево, ни остатак Србије. Србија је пропала изнутра. Трула је, Гргуре. Годинама сам жудела да се вратим у отаџбину. Сад схватам да то више није... *(Пауза)*
Све ће се десити веома брзо... Оно што је на смрт осуђено, не можемо одбранити. А оплакивати га можемо и у Жејеву.
- ГРГУР: Док твој султан буде харао и палио...
- МАРА Сутра ће доћи Лука Марулић, онај дубровачки трговац и турски шпијун...
- ГРГУР: Знам. То ђубре ми је познато.
- МАРА И донеће нам поруку.
(Пауза)
Не буди тужан, Гргуре!
(Помилује ђа ѝо лицу)
Тамо ћемо штитити српске и грчке свештенике, монахе и преживеле племиће... Чуваћемо српске књиге... Помагаћемо Хиландар и друге светиње.
- ГРГУР: Зар ја, кога су Турци ослепели, да бежим Турцима, од свог брата рођеног, од Србина?!
- МАРА Полако, Гргуре... Живот хоће да се поигра, а човек је ту, само... Знам да ти делује парадоксално, али, као што каже Порфирије, живот и почива на парадоксу.
- ГРГУР: Ако је на парадоксу, онда да пођемо. Мени је, иначе, свуда мрак.

XIII

ГУТЉАЈ ЖИЛАВКЕ

*Лейња резиденција Бранковића на Руднику. Лазар лежи на њо-
сћељи и чииа. Две слушкиње, њод Јелениним надзором, њостављају
ѡриезу за ѡри особе.*

ЛАЗАР: *(Чииа)*
Ништа вам Господ неће одузети од онога што је
ваше. А ваша је немоћ, немир, безумље и ругоба.
Оставиће вас Господ самима себи, да се распадате као
дрво црвоточно, по чијој гњилости црви тумарају као
по напуштеном дому.

ЈЕЛЕНА: Доста, Лазаре! Какве су то глупости? Спремамо ве-
черу!

ЛАЗАР: Волим да читам... А, види ово!
(Чииа)
Не учите народ истини, него га лажима храните.
Уместо да му правду учините, застрашујете га гором
неправдом прошлих времена. Знајте, нећете јести
своју добит у миру. Осиромашите, и мишеви ће вам
пролазити кроз продрту кошуљу.
(Сјуишја књижу)
Не знам зашто још нема Марулића са новцем. Није,
ваљда...
(Пауза. Насћавља да чииа)
Сневаћете буне преварених и похараних и дизаћете
се у поноћи, престрашени и ознојени.

ЈЕЛЕНА: Доста!
(Ошима му књижу и баца је њод креветѡ. Девојкама)
Донесите сребрне тањире и кондир хладне жилавке!

Девојке излазе, Јелена за њима.

ЛАЗАР: *(Публици)*
У књизи се стално помиње неки народ. Ја не знам шта
је то! И какву улогу тај народ игра у свему овоме?
(Пауза)
И чему, уопште, служи народ? Нама новац не потиче
од народа, или, врло мало...

Улази једна девојка с њањирима. Лазар је ухваџи за сџражњицу. Она се кокејино смеје, намешија се, а зајим бежи и џосџавља џосуђе.

ЛАЗАР: (Публици)
Ми имамо најбоље руднике сребра и гвожђа у Европи. Нама народ није потребан.
(Пауза)
Питате, ко ће да копа? Па, рудари! Толико о томе.

Улази Јелена, с џечењем на сребрном џладњу, и дружа девојка, с кондиром. Лазар џриџрчи, оџкине комадић, мирише и џрицка. Јелена, с девојкама, довршава сређивање џриџезе. Лазар се, с комадићем џечења у руци моџа око њих.

ЛАЗАР: (Драматично, с џаџосом)
Угађање стомаку је лицемерство трбуха – каже Лествичник. Иако сит, он виче да му је мало, и мада пун и претоварен, запомаже да је гладан.

ЈЕЛЕНА: Лазаре, молим те!

ЛАЗАР: Преједање је мајка блуда! Погледајмо добро – учи нас искусни светац – па ћемо наћи да многа јела која надимају, у исто време изазивају и похотне осећаје.

Девојке се џоџледају, смејуље, џа чак и џихо кикоћу.

ЈЕЛЕНА: Вас две – напоље!

Девојке се џоклоне и одлејришају са сцене.

ЛАЗАР: (Публици; са џодиџнуџим џрсџом, џројоведничким џоном)
Испитајмо, и свакако ћемо наћи да је угађање стомаку главни узрок свих наших бродолома!

Улази Ирина у црнини.

ЈЕЛЕНА: Изволите!

ЛАЗАР: (Приџрчи и заџрли мајку)
Чекали смо те, мама.

ЈЕЛЕНА: Леп је био парастос, госпођо.

ЛАЗАР: Тата би се радовао, да је могао да види.

ИРИНА: Да... да... Ако парастос може да буде...

ЛАЗАР: Може, мама!

ЈЕЛЕНА: То је племенита веза између два света.

ЛАЗАР: Како си то лепо рекла, Јелена!

- ИРИНА: А, где су Гргур, Стефан и Мара?
(Пауза)
- ЈЕЛЕНА: Били су уморни; после свега...
- ЛАЗАР: Да, да... Раније су легли.
- Пауза. Ирина и Јелена седају. Лазар сита свима вина и моџа се око шриџе.*
- ИРИНА: (Више за себе)
Оде сироти мој Ђурђе...
(Обрише, дискрејно, једну сузу)
- ЛАЗАР: Опрости, није само твој, мама...
- ЈЕЛЕНА: Добро, Лазаре!
- ИРИНА: Цео један људски век проживели смо заједно... И то, какав век! Али, нећемо сад... Требало је да служи отац Никодим.
- ЈЕЛЕНА: Заиста је требало.
- ИРИНА: Где је отац Никодим, Лазаре?
- ЛАЗАР: Како, где је?! Зашто мене питаш, мама?
- ИРИНА: Свашта се прича, сине.
- ЈЕЛЕНА: Госпођо, ви не мислите, ваљда...?
- ИРИНА: Не, ја не мислим ништа. Само...
- ЛАЗАР: Не знам. Можда је напустио овај свет.
- ИРИНА: Како то мислиш, "напустио"?
- ЛАЗАР: Мислим, просто, нестао.
- ИРИНА: Није нестао! Извађен је из великог смедеревског бунара.
- ЈЕЛЕНА: Да ли је то могуће?!
- ЛАЗАР: То значи да је, ипак, напустио овај свет, сироти свештеник...
- ИРИНА: Ви, значи, не знате ништа о томе?
- ЛАЗАР: Не, мама.
- ИРИНА: Сигурно?
- ЛАЗАР: Не, мама. Живота ми твога!
(Пауза)
- ЈЕЛЕНА: Послужите се, госпођо!

ИРИНА: Не могу да једем.
(Пауза)
Ко је могао да убије свештеника? Зашто?
(Пауза)
Узећу гутљај вина.
(Одлије мало на њод)
За покој душе нашега Ђурђа.

ЈЕЛЕНА: (Одлије)
За покој душе!

ЛАЗАР: (Одлије)
И сиротог оца Никодима.

Сви оџију њо мало вина.

ИРИНА: Овде, на Руднику, стално пада киша. Тако је...

ЛАЗАР: Не, стално. Само у пролеће и, разуме се, у јесен... То је, зар не...?

ИРИНА: Као да никад неће престати. Радије бих се повукла у своје одаје...

ЈЕЛЕНА: А, вечера, госпођо?

ЛАЗАР: Спремали смо је са љубављу, мама. Охладили смо жилавку...

ИРИНА: Хвала! Вечерајте ви, децо. А, ја ћу...

ЛАЗАР: Имаш леп ђердан, мама!

ИРИНА: Ђердан...? Овај ђердан ми је поклонио твој отац. Када је дошао у Солун да ме запроси. Било је то... Било је то пре четрдесет година.

ЈЕЛЕНА: Заиста је леп.

ЛАЗАР: Имаш ти још један, лепши, мама!

ИРИНА: Имам их много. Али, овај је најлепши!

ЛАЗАР: Није. Постоји један, још лепши.

ИРИНА: Не знам на који мислиш.

ЛАЗАР: Мислим на онај што га носиш испод хаљине.

ИРИНА: Молим?

ЛАЗАР: Испод хаљине, кажем. Дању и ноћу. На којем висе кључеви од блага. Или, од државне благајне, ако више волиш!

- ИРИНА: Опет си безобразан!
(Узима њехар с вином, види да је њразан)
- ЈЕЛЕНА: Још мало вина, госпођо?
(Сића)
- ИРИНА: Али, само мало! Боље ћу да спавам, ако попијем гутљај жилавке.
- ЛАЗАР: Кључић златни од ковчега с благом!
- ИРИНА: Шта ти хоћеш, Лазаре?!
- ЛАЗАР: Како, шта хоћу? Власт хоћу, мама!
- ИРИНА: То нећеш добити.
- Ирина се окреће, њражи шал. Лазар искористи њренућак и из њрсићена, шћио ља на руци носи, усће јој мало белољ њраха у њехар. Ирина се ољрнула шалом и усћшала.*
- ЈЕЛЕНА: *(Која је видела шћш је Лазар учинио)*
Не обраћајте пажњу, госпођо! Знате колико је Лазар детињаст. Узмите гутљај жилавке.
- ИРИНА: *(Сћшјој њоред њрћезе, махинално узме њехар)*
Како те није срамота! Већ си заборавио очеву опоруку!
- ЛАЗАР: Опрости, стварно сам био непажљив. Нећу више!
Ирина ља љледа; сћушћш, махинално, њехар на сћо. Пауза.
- ИРИНА: Разговараћемо сутра. И о нестанку оца Никодима. А, сада...
(Крене, ња се враћш, узме њехар. Јелени)
Умало да заборавим на тај гутљај жилавке!
- ЈЕЛЕНА: Боље ћете спавати, госпођо!
Ирина њојшје љућљај.
- ИРИНА: Лепо је вино...
Ирина се укочи, исколачи очи, хћела би нешћо да каже, да крикне, али исћушћш само неарћшкулисане звуке. Покушава да закорачи њрема Лазару – који се, унезверен, одмакао неколико корака – ња се срoза, њоред њрћезе, на њод. Пауза.
- ЛАЗАР: Византијски аметист!
- ЈЕЛЕНА: Кључеве!
- ЛАЗАР: Шта кажеш?

- ЈЕЛЕНА: Узимај кључеве!
- ЛАЗАР: А, да! Кључеви!
(Сшоји, неодлучан)
- ЈЕЛЕНА: Шта је?
- ЛАЗАР: Хајде, ти јој скини.
- ЈЕЛЕНА: Увек си био... Никад човек од тебе!
- ЛАЗАР: Па, јесам ли је отровао – шта хоћеш? Мајка ми је, ипак!
- ЈЕЛЕНА: Ништа!
(Нађе на Иренином вратицу свилену врицу; цима, али не може да њрекине)
Нож!
- ЛАЗАР: Изволи!
(Додаје јој нож са њријезе)
- ЈЕЛЕНА: (Исече врицу, узме кључеве)
Ево их!
(Држи, њријумфално, кључеве високо изнад ѓлаве)
- ЛАЗАР: Добро, дај ми, сад, те кључеве!
- ЈЕЛЕНА: Боље да стоје код мене.
(Везује их себи око вратица)
- ЛАЗАР: (После њаузе)
Па, добро... Али, даћеш ми их, кад ми буду потребни?
- ЈЕЛЕНА: Разуме се, драги!
- Провирује Лука Марулић, у њујиничком оделу.*
- МАРУЛИЋ: Да ли је слободно, уважени? Примате ли уморног путника?
- ЛАЗАР: О! Па, где сте, ви, Марулићу? Већ смо се забринули. Уђите! Уђите! Вама је српски двор увек отворен.
- МАРУЛИЋ: (Улази, клања се)
Поштована госпођо! Господине деспоте! Све сам чуо. Моје саучешће. И моје честитке, истовремено.
- ЈЕЛЕНА: Хвала, господине!
- ЛАЗАР: Хвала за обоје, Марулићу. Волим вашу економи-
чност.

МАРУЛИЋ: А, зашто стара госпођа деспотица лежи на поду?

ЈЕЛЕНА: Зато што је мртва.

МАРУЛИЋ: И она?

ЛАЗАР: Да, преминула је малочас, од жалости за својим супругом.

МАРУЛИЋ: Онда, још једном, моје саучешће!

ЛАЗАР: Помозите ми да је пренесем на постељу, да бисмо могли да се лепо сместимо за трпезу. Вечера је нетакнута...

ЈЕЛЕНА: Сигурно сте гладни, после дугог пута.

Преносе Ирину на њој постељу.

МАРУЛИЋ: Тешка је стара госпођа, Бог јој дао рајско насеље!

ЛАЗАР: Хоће, хоће! Вероватно.

ЈЕЛЕНА: Изволите за трпезу!

МАРУЛИЋ: Захваљујем!

ЛАЗАР: Имамо и хладне жилавке.

ЈЕЛЕНА: Не, из тог пехара!

ЛАЗАР: Добро, добро...

ЈЕЛЕНА: Служите се!

МАРУЛИЋ: Хвала, хвала госпођо! Баш и нисам нешто...
(Пауза)

ЛАЗАР: Па, како ствари стоје, Марулићу?

МАРУЛИЋ: Како могу да стоје, господине Бранковићу, кад су у рукама наших, европских банкара и наших, турских пријатеља? Стоје одлично! Део оружја је стигао на одредиште, део је на путу. Господин Анђеловић је добро обавио посао, његов брат, Махмуд паша, још боље. Европа је задовољна.

ЛАЗАР: *(Сањари)*
Европа... Ја бих хтео Србију да уведем у Европу, Марулићу, па макар...

ЈЕЛЕНА: Чекај мало, Лазаре...

МАРУЛИЋ: Полако, господине Бранковићу! Није то тако једноставно. Узмите, за сада, свој проценат од нашег посла.
(Вади кесе)
Овде је двадесет хиљада и шест стотина петнаест златника за вас и госпођу деспотицу.

ЈЕЛЕНА: Хвала!
(Узима кесу)
Сада можемо да вам вратимо у вашу љубазну позајмицу.

МАРУЛИЋ: А, овде је петнаест хиљада за господина војводу Анђеловића.

ЈЕЛЕНА: Хвала!
(Узима кесу)

МАРУЛИЋ: Његова екселенција, велики везир, добио је, разуме се, свој део у Цариграду. Ето, ми смо, као што видите, озбиљни партнери. Тако да, у перспективи, можете да очекујете и турски напад.

Улази Сѝражар, у црном.

СТРАЖАР: Господару!

ЛАЗАР: Шта је било? Видиш да вечерам!

СТРАЖАР: Господару! Господин Гргур и госпођа Мара су побегли!

ЛАЗАР: Како? Како? Слепац ти побег'o!

СТРАЖАР: Извукли су се на споредну капију, господару, са малом пратњом, и одјахали путем ка Једрену.

ЛАЗАР: Јесам ли рекао да отвараш четворе очи, клипане?!

СТРАЖАР: Па... Ми смо пазили на велику капију, а они су измакли на малу...

ЛАЗАР: Ето, Марулићу, с ким ја треба да организујем државу! Колико су ти платили, издајниче?

СТРАЖАР: Платили... Нису платили... Кунем се, господару! Кунем се!

ЛАЗАР: Нека јашу стрелци, брзо! Хоћу да их вратите, живе или мртве!

СТРАЖАР Разумем!

МАРУЛИЋ: Чекај, младићу! Стани!

ЛАЗАР: Шта?! Како се усуђујеш, подрепашу млетачки?

ЈЕЛЕНА: Не дери се!

МАРУЛИЋ: Они су под високом заштитом султана Мехмеда, који – као што, вероватно знате – госпођу Мару зове мајком. Султан их, лично, чека у Једрену, а један одред турске коњице иде им у сусрет. Ја се не бих играо, господине Бранковићу!

ЛАЗАР: Е, јебига!

Светлосћ се лагано мења, њосћаје несћварна, сви се укоче на својим месћима, у њози у којој су се заћекли, сем Лазара који закорачи ка њросценијуму и обраћи се њублици.

ЛАЗАР: Ето, тако је то било... Тако сам, коначно, засео на власт, са својом супругом Јеленом Палеолог, која ми је даровала овај лепа византијски аметист. Засео сам, али не задуго. Нажалост, владао сам само нешто више од године дана... Умро сам у пуној снази, без мушког наследника... А, можда је и боље тако, јер и Србија је ускоро престала да постоји.

(Махне њублици и одлази у дубину. засћане, као да се нечећ сејцо, и осврне се)

Нисам стигао да је одведем у Европу.

Лазар одлази у дубину. Лагано заћамњење. Мрак.

КРАЈ